

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра китайської філології

Кваліфікаційна робота магістра з

китайської філології

на тему:

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ У
СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Студентки групи ЗМкит 58-21

факультету сходознавства

заочної форми навчання

Освітньої програми

Східна філологія: китайська мова і література,

переклад, методика навчання

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.065 Східні мови та

Літератури (переклад включно),

перша – китайська

Горбенко Анастасії Сергіївни

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Валігура О. Р.

Допущена до захисту

«__» _____ 2022 року

Завідувач кафедри

Національна шкала _____

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	7
1. 1 Поняття категорії часу.....	7
1. 2 Дослідження категорії часу в сучасній лінгвістиці.....	14
1. 3 Історія дослідження категорії часу в китайській мові.....	16
1. 4 Категорія часу в українській та китайській мовах.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	28
2. 1 Загальнонаукові методи лінгвістичних досліджень.....	28
2. 2 Емпіричні методи лінгвістичних досліджень.....	34
Висновки до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	39
3. 1 Взаємодія граматичних категорій дієслова в китайській мові.....	39
3. 2 Засоби реалізації категорії часу в китайській мові.....	46
3. 3 Аспектуальні морфеми як засіб реалізації темпоральності.....	49
3. 4 Реалізація категорії майбутнього часу за допомогою модальних дієслів.....	54
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	59
概括.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Час є складною категорією і розглядається у фізиці, астрономії, історії, філософії, психології та в багатьох інших науках. У нашому житті немає процесу більш поширеного, ніж рух матерії, який, у свою чергу, неможливий поза часом та простором.

Категорія часу займає важливе місце в будь-якій мові і в традиційному розумінні виражає відношення часу дієслівної дії до моменту мовлення. Ця категорія властива всім мовам світу, при вивченні іноземних мов ми постійно маємо справу з цією категорією. Проблема вивчення категорії часу є важливим напрямом в області лінгвістичного дослідження. У лінгвістиці вчені класифікують і аналізують цю категорію з різних позицій і рівнів. Засновник теорії функціональної граматики, радянський лінгвіст А. В. Бондарко вважає, що категорія часу – це функціонально-семантичне поле, яке включає в себе такі семантичні категорії, як темпоральність, таксис, аспектуальність, тимчасова локалізованість і тимчасовий порядок (Бондарко, 1971, С. 3-9).

Питання категорії часу є одним з основних у китайській лінгвістиці. Час – одна з найважливіших категорій філософії, яка знаходить своє вираження у мові.

Дієслівні системи мов світу істотно різняться щодо того, яку роль грає граматичний вираз категорії часу. Китайська мова відноситься до тих мов, у яких дієслівні часи не фіксовані спеціально. У китайській мові існують видо-часові форми, проте часи не мають жодних граматичних показників. У зв'язку з цим стає центральною проблема існування у мові категорії часу взагалі.

Спочатку дослідження категорії часу в китайській мові розглядалося насамперед як ставлення до форм вираження часу та структури тимчасової форми (праці Люй Шусяна, Гао Мінкая та ін.)

Дослідження категорії часу в англійській мові дуже вплинули на розуміння і опис цієї категорії в китайському мовознавстві. Китайський лінгвіст Чень Пін (陈平) вперше дав докладне пояснення категорії часу в китайській мові і створив основу теорії категорії часу. На його думку,

категорія часу китайської мови складається з тимчасової фази, фактора часу і часової форми (Пін, 1988, С. 401). Слід відзначити, що на основі класифікацій категорії часу, висунутих А. В. Бондарко і Чень Піном, можна виразити співвідношення тимчасових одиниць в українській та китайській мовах: темпоральність – фактор часу, аспектуальність – тимчасова фаза і тимчасова форма.

Наразі існують мовні і ментальні бар'єри в процесі розуміння темпорального значення китайської мови носіями української мови. В українській і китайській мовній картині світу вираз темпорального значення істотно розрізняється, проте досліджень, які б систематизували інформацію в цій області, недостатньо. Звідси виникає потреба в системному дослідженні особливостей вираження темпорального значення в китайській мові.

Актуальність цього дослідження обумовлена його метою на дослідження співвідношення між часовими категоріями та дієслівно-часовими категоріями. Категорія *Темпоральність* тісно пов'язана з граматичними та лексичними особливостями мови. Свідомість людини, пов'язана з її виявленням про часовий вимір. Також – можливість пояснювати та докладно описувати застосування всіх засобів та методів репрезентації категорії темпоральності в сучасній китайській мові.

Будь-яке висловлювання може існувати лише у певних часових рамках. Стверджуючи, що категорія часу в китайській мові відсутня, ми тим самим ставимо питання, чи можливе тоді існування часового плану вираження у мові як такого.

З іншого боку, оскільки у китайській мові відсутня чітка система часових дієслівних форм, вона автоматично передбачає відсутність граматичного часу, і тоді поза контекстом визначити, до якого часу відноситься та чи інша дієслівна форма, часто практично неможливо.

Тому в нашій роботі ми намагалися відобразити погляди різних лінгвістів на цю проблему, проаналізувати способи вираження часу у китайській мові та зробити власні висновки на основі вивченого матеріалу.

Мета полягає у визначенні лінгвістичних засобів реалізації категорії часу у сучасній китайській мові.

Виходячи з поставленої мети, **завданнями** дослідження є:

- 1) Дати огляд категорії часу в сучасній лінгвістиці;
- 2) Дати опис категорії часу в китайській мові;
- 3) Проаналізувати категорію часу в українській мові та порівняти її з китайською;
- 4) Визначити взаємодію граматичних категорій дієслова в китайській мові;
- 5) Описати засоби реалізації категорії часу в китайській мові;
- 6) Дати огляд аспектуальним морфемам як репрезентатив вербалізації категорії часу.

Об'єктом дослідження є категорія часу в китайській мові.

Предметом є лінгвістичні засоби реалізації категорії часу в китайській мові.

Матеріалом дослідження виступають відібрані шляхом суспільної вибірки зразки живого мовлення (всього 20), словник 现代汉语八百词 1981 (всього 15 лексичних одиниць – фразеологізмів), 使用汉语课本 (всього 22 лексичні одиниці – слова й речення).

Методами дослідження нашої роботи є описовий метод для описання вираження категорії часу в китайській мові, семантичний аналіз для аналізу взаємозв'язку семантики слів, компонентний аналіз для визначення значень слів зі семантикою часу, порівняльний аналіз для співвіднесення засобів реалізації категорії часу в китайській та українській мові, функціональний аналіз та статистичний метод, щоб виявити способи реалізації темпоральності та часу в китайській мові.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що проведено комплексний аналіз функціонально-семантичних аспектів мовних засобів репрезентації категорій майбутнього часу в сучасній китайській мові та

структурно-функціональних аспектів репрезентації категорій у китайській мові. сучасний китайський китайський. Новим є з'ясування зв'язку між категоріями темпоральності та категорією часу, а також виділення різних засобів характеристик та способів вираженості темпоральності в китайській мові. Описано та охарактеризовано особливості використання засобів та способів вираження категорій темпоральності.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання результатів дослідження у вузівській практиці викладання, в теорії та практиці перекладу. Досягнуті результати також можуть сприяти покращенню українсько-китайської міжмовної комунікації.

Апробація роботи проводилася на Міжнародній науково-практичній відеоконференції *Ad orbem per linguas* («До світу через мови») в Київському національному лінгвістичному університеті 30 червня 2022 року.

Структура дослідження складається зі: вступу, 3 розділів і висновків.

У першому розділі розглянуто дослідження категорії часу в лінгвістиці, розкривається поняття концепту любов у китайській картині світу. Прослідковано історію досліджень категорії часу в китайській мові. Вивчено сприйняття категорії часу в китайській картині світу.

У другому розділі описано методологію досліджень категорії часу в лінгвістиці. Описано загальнонаукові та емпіричні методи дослідження.

Третій розділ присвячено дослідженню засобів реалізації граматичної категорії. Розглянуто такі засоби як граматичні конструкції, модальні морфеми, слова зі значенням часу.

У висновках висвітлено результати роботи.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

1.1 Поняття категорії часу

Для того, щоб зрозуміти, як виражається час у мові, необхідно спробувати осмислити категорію часу. Що таке час? Понятійна категорія часу має універсально-мовний характер і поряд із категорією локативності є базовою людською категорією, за допомогою якої відбувається концептуалізація світу. Час характеризується варіативністю свого вираження у конкретних національних мовах.

Час може бути лінійний, нециклічний і абстрактний. У філософському сенсі поняття теперішності дуже умовне, а межі його рухливі. Як теперішність може сприйматися такий відрізок часу, коли ми говоримо чи пишемо, сьогоднішній день, місяць, цей рік, певний період життя, навіть те, що триває необмежений час (земля обертається навколо сонця). Так, у нашій найдрібнішій одиниці часу – секунді – ми можемо теоретично встановити нескінченну кількість найдрібніших «шматочків» сьогодення. Теперішність – це грань, що відокремлює майбутнє від минулого і не має виміру, протяжності. Через цю грань, як би ідеальну геометричну лінію (що має тільки довжину і не має ширини) рухається потік часу: майбутнє, минаючи її, як би відразу переходить у минуле. Дія завжди відбувається у певний час та у певному місці.

Категорія часу використовується для визначення місця дії у нескінченній послідовності зміни станів, подій чи дій. Саме час визначає, що було раніше, що пізніше. Коли визначається час, треба обов'язково пам'ятати точку відліку, стосовно якої визначається час: таким орієнтиром є момент мовлення.

Час – це категорія, вивченням якої займаються такі науки, як філософія, фізика, література та, звичайно ж, мовознавство. У лінгвістиці категорія часу – це граматична категорія дієслова, що виражає відношення часу описуваної

в мові ситуації на момент мовлення (чи відрізка часу, що у мові позначається словом «зараз»), яка приймається за точку відліку (абсолютний час) або відношення часу до іншої відносної часової точки відліку (відносний час, або таксис). Категорія часу відноситься до понятійних категорій і знаходить своє вираження у лексиці та семантиці, у словотворі, у морфології та синтаксисі. У багатьох мовах категорія часу тісно пов'язана з категорією виду.

І, звичайно, якщо перед нами стоїть питання, якими ж способами виражається час у сучасній китайській мові, необхідно насамперед зрозуміти, що категорія часу для китайців відрізняється від подібної категорії в інших мовах. Це дуже складне питання, яке, безумовно, відноситься і до категорії філософії. Слід знати, що у мовній картині світу китайців співіснують дві моделі часу: лінійно-історична і традиційна, яку можна назвати антропоцентричною (Тань, 2004, с. 33). Під «лінійно-історичною» розуміється така модель, яка пов'язана з динамічною просторовою моделлю Шляху. «Антропоцентрична» модель орієнтована на хронотоп того, хто говорить («сьогодні» говорить). Обидві моделі знаходять пряме вираження у значеннях різних слів, словосполучень та фразеологізмів, які утворені двома антонімічними парами локативів: 前 спереду – 后 ззаду та 上 верх – 下 низ (Тань, 2004, с. 34). Лінійно-історична модель часу набагато частіше знаходить своє відображення у парі 来 приходити та 去 йти. Вже на лексичному рівні видно різницю у сприйнятті китайцями категорії часу від сприйняття часу нами. Вираження специфіки китайського світогляду у цих лексичних парах може становити окрему тему подальшого дослідження. Однак на цьому етапі нам важливо зрозуміти, що категорія часу, яка відноситься до категорії філософії, має свої особливості і через приналежність китайської мови до типу ізолюючих мов з елементами аглютинації.

Слід також детальніше розглянути різницю між часом та суміжними й дуже схожими категоріями темпоральності, аспектуальності та таксису.

Темпоральність відображає «сприйняття та осмислення людиною часу позначених ситуацій та їх елементів по відношенню до моменту мовлення того, хто говорить або інший точці відліку» (Бондарко, 1990, С. 5). В українській мові основною характеристикою темпоральності є сьогодні, минуле та майбутнє. Фактор часу виражає час дії і є відносним положенням дії від моменту промови або іншого моменту на часовій осі (国家语委现代汉语语料库). Як у темпоральності, так і у чинникі часу об'єктом дослідження є відношення часу ситуації до точки відліку. Якщо фактор часу – це, перш за все, граматична категорія, то темпоральність є семантичною категорією, яка включає і граматичну категорію часу.

В українській мові вираження темпоральності характеризується багатими мовними засобами і охоплює такі рівні мови, як лексика, морфологія, синтаксис, але ядром вираження темпоральності є часові форми дієслів. Наприклад: *Він посидів у ресторанному дворіку, погрівся, а потім вийшов на вулицю і спустився в метро «Відрадне»* (Бондарко, 1987, с. 54). У цьому реченні за допомогою дієслів доконаного виду в минулому часі виражається абсолютний час.

Крім цього, також для вираження точності та визначеності часу використовуються так звані темпоральні конкретизатори. Наприклад:

- *І ось тоді я Маші пообіцяв, що колись на цих афішах будуть наші імена* (Бондарко, 1987, с. 45) (нефіксований характер).
- *Завтра ви зустрінетеся з одним із найкращих тренерів світу* (Бондарко, 1987, с. 45) (фіксований характер).

У китайській мові відсутні центральні засоби вираження темпоральності. Категорія темпоральності виражається за допомогою часових допоміжних слів, таких як: 1) часові допоміжні слова: 着 «бути в процесі будь-якої дії», 过, 的, 来着 «близькі за значенням до суфіксів дієслів у минулому часі»; 2) часові прислівники: 正在 «бути в процесі будь-якої дії», 已经 «вже», 曾经 «свого часу», 将要 «ось-ось», 才 «тільки»; 3) часові іменники: 现在 «зараз»,

前 «у минулому, раніше», 当年 «у ті роки», 将来 «у майбутньому», 以后 «пізніше».

Крім цього, засобами вираження категорії темпоральності є нульові форми дієслів. Вони є основою темпоральності китайської мови. Наприклад:

- *也许你曾去过北京的“全聚德”，那里的烤鸭世界闻名* (минулий час) (龚千炎, 1995).

«Можливо, ви були в пекінському ресторані «Цюаньцзюйде», де подається відоме у всьому світі блюдо «качка по-пекінськи».

- *你现在有什么想法?* (нині) (龚千炎, 1995).

«Що ти зараз думаєш?»

Аспектуальність сприймається як «семантична категоріальна ознака характеру перебігу та розподілу дії в часі» (Шевельов, 1995, с. 40).

Основними засобами вираження аспектуальності в українській мові є види дієслів. Наприклад:

- *Виявляється, представники закону, познайомившись із документами, вирішили взяти паузу* (вирішили – доконаний вид, який позначає, що дія досягла внутрішньої межі) [6].

- *У мене не було мети відсидітися в лідируючій групі, я вирішував складніші завдання* (недоконаний вид, позначає те, що дія відбулася, але вона не досягла внутрішньої межі) (Бондарко, 1987).

Крім того, при вираженні аспектуальності можуть використовуватися і синтаксичні засоби. Наприклад, конструкція «у міру того як...» вимагає вживання дієслів недоконаного виду для того, щоб висловити, що дія поступово посилюється, але не досягає межі.

У китайській мові часова фаза виражає внутрішні часові ознаки пропозиції у реченні (Павленко, 2010, с. 4). Структура часової фази включає продовження часу на тимчасовій осі, статичний стан, динамічну дію та миттєву дію. Часова фаза виражається за допомогою лексичної семантики дієслів. Наприклад, 看 «дивитися» – виражає динамічну тривалу дію. Часова

форма виражає особливий стан дії у певний період (国家语委现代汉语语料库).

Для вираження часової форми вживаються граматичні та лексичні засоби, наприклад службові слова 了, 过 «близькі за значенням до суфіксів дієслів у минулому часі», 起来 «почати», 正在 «бути у процесі якоїсь дії» тощо.

Граматична категорія виду в українській мові відповідає за багатьма функціями та семантикою часовій формі в китайській мові. Більшість вчених підкреслюють, що в китайській мові існує граматична категорія виду, і її основні засоби вираження – це допоміжні слова 着, 了, 过 та повторювані форми дієслів. У китайській та українській мовах граматична категорія виду має різний мовний зміст, але подібні функції. Слід підкреслити, що видова граматична категорія в обох мовах має бінарну опозицію. Наприклад, у китайській мові: 听 «слухати» та 听了 «слухав (-ла, -ло, -ли)», 听着 «слухаю (-еш, -є, -ємо, -єте, -ють)», 听过 «слухав (-ла, -ло, -ли)», 听的 «слухав (-ла, -ло, -ли)», 听来着 «слухав (-ла, -ло, -ли)», 听听 «послухати».

У китайській мові значення виду може виражатися не лише за допомогою особливої семантики дієслів, а й синтаксичними конструкціями, наприклад: 越... 越... – це конструкція, у якій потрібно використовувати дві ступені порівняння посліпль. Ця конструкція використовується при вираженні досягнення межі та її ступеня.

Треба підкреслити, що в українській мові вид не завжди може виражати час, наприклад: хочу читати/я хочу прочитати, а в китайській мові час та вид завжди тісно взаємопов'язані.

В основі аспектуальності лежать способи дієслівної дії, лексична семантика дієслів, граматична категорія виду. Можна сказати, що аспектуальність китайської мови – це семантичне поле, яке включає часову форму і часову фазу.

Нарешті, таксис в українській мові виражає часові відносини між діями (Шевельов, 1995, с. 234). Основні засоби вираження таксису: конструкції з дієприслівником доконаного і недоконаного видів, складносурядні речення, речення з однорідними присудками, складнопідрядні речення з підрядними часу. Між діями у цих реченнях існують одночасні, різночасні чи недиференційовані відносини, які виражаються різними формами дієслів доконаноого та недоконаного виду. Наприклад:

- *Сідаючи за кермо, відзначаєш, що в ногах, у плечах і над головою залишається величезний простір* (одночасність) (Бондарко, 1987).

- *До точки підійшов сам нападник і відправив м'яч у правий кут* (різночасність) (Бондарко, 1987).

- *Він годинами міг чергувати біля шкіль та вишів, вишукуючи в натовпі винятково струнких блондинок з довгим волоссям* (недиференційовані відносини) (Бондарко, 1987).

У китайській мові немає терміна «таксис», але існують особливі засоби вираження цих часових відносин. Серед них головними засобами вираження таксису є речення з однорідними присудками, речення з прийменниковими конструкціями часу, речення з відношенням послідовності, речення з відносинами рівноправності і рівнозначності, речення з декількома дієсловами, що означають дії, які йдуть одна за одною. У китайській мові при вираженні таксису категорія виду, способи дії, синтаксичні засоби, лексичні засоби використовуються або окремо, або одночасно.

Треба відзначити, що речення з відносинами рівноправності та рівнозначності та речення з однорідними присудками в українській та китайській мовах виражають однакові семантичні значення, тобто відповідають одне одному.

В українській мові основними засобами вираження різночасності є конструкції з дієприслівником та речення з однорідними присудками. У китайській мові існують спеціальні граматичні конструкції – речення з відношенням послідовності. У китайській мові різночасність між діями є

важливим семантичним значенням: у ній багато союзних слів, які виражають різночасність. Треба зазначити, що при вираженні різночасності у двох мовах речення з відношенням послідовності відповідають конструкціям з дієприслівником та реченням з однорідними присудками.

Щодо порядку дієслів у реченні, то у реченні з відношенням послідовності і в реченні з декількома дієсловами, що позначають дії одну за одною, порядок присудків відповідає порядку дій в об'єктивному світі. А в українській мові в реченні з дієприслівником порядок присудків також зазвичай відповідає порядку дій, але є й випадки з іншим порядком:

- *У 9 років він вступив до Гонконзького університету, здавши на добре вищу математику та всі інші іспити* (Бондарко, 1990).

- *在九岁时他通过了高等数学和其他科目的考试进入香港大学。*

«Здавши на добре вищу математику і всі інші іспити, він вступив до Гонконзького університету в 9 років».

В українській мові основними засобами вираження недиференційованих відносин є конструкції з дієприслівником та складносурядні речення. У китайській мові – речення з однорідними присудками. У цих реченнях немає союзних слів та показників, що показують порядок дій. Порядок присудків не виражає порядку дій. В українській та китайській мовах ці засоби вираження відповідають один одному.

现在居民到这里可以饮茶谈心，也可以奕棋读报，唱歌作画，丰富了精神生活 (文汇报. 文汇报社) (Павленко, 2010).

«Жителі збираються тут, п'ють чай, розмовляють, а також грають у шахи, читають газети, співають і малюють, що збагачує їхнє духовне життя».

«Збираючись тут, мешканці п'ють чай, розмовляють, а також грають у шахи, читають газети, співають і малюють, що збагачує їхнє духовне життя».

1.2 Дослідження категорії часу в сучасній лінгвістиці

Лінгвістичний час є мовною проекцією комплексу існуючих у людства знань про цей феномен, від звичайних до наукових. Він виражає відносини між реальною дійсністю, діяльністю людини і мовою і бере участь у трансформації об'єктивного світу в суб'єктивний конструкт (картину світу, модель світу), існуючий в людській свідомості (Павленко, 2010, с. 52-67). Засоби його репрезентації існують на граматичному і лексичному рівнях: синтаксичні конструкції, видочасові форми дієслова, морфеми з темпоральним значенням, темпоральні лексичні одиниці та ін. Час проявляється в незворотності мовного потоку, темпі мови, більшою чи меншою тривалістю вимовлених звуків і т.п.

Час як зовнішній фактор проявляється в еволюції мов світу і в історії конкретної етнічної мови. Час як внутрішній фактор характеризує формальну і змістовну сторони мови. Проекція часу на формальну сторону мови проявляється в лінійній організації розгортання повідомлення, ритмі мови, тривалості мовних процесів; проекція на змістовну сторону мови виражається в темпоральній лексиці і в граматичних категоріях часу, реалізуючись на рівні морфеми, слова, висловлювання і тексту (Лі, Clark). Вітчизняні дослідження часу здійснювалися з різних підходів з метою осягнення його суті. Перш за все висвітлювалися проблеми часу як граматичної категорії, традиції вивчення якої у лінгвістиці були закладені в працях Л.П. Павленка, Ю. Шевельова, Н. Гошилик, Г. Заньковська, Н. Таценко та ін. Серед зарубіжних вчених цією темою займалися І.Р. Гальперін, А. Грюнбаум, Дж. Уітроу, І.А. Хасанов, Р.Я. Штейнман, Бахтін, Дж. Лакофф, М. Харпер, У. Чейф.

У роботах сучасних лінгвістів реалізуються такі аспекти вивчення часу:

- функціонально-граматичний і функціонально-семантичний аспекти;
- семіотичний;
- семантичний (логіко-семантичний) і лінгвокультурологічний;
- етнолінгвістичний;
- етнопсихолінгвістичний;
- когнітивний;
- діахронний.

Дослідниками виявлено різні моделі концептуалізації часу: лінійна і циклічна моделі (Падучева, 2004); пульсуючий час; круговий/циклічний час; лінійний час; спіральний час; літописний час; власне історичний час; глибинний час; метафора шляху, що використовується по відношенню до часу (Chao, 1968); модель поточного часу, скалярна модель і модель зустрічного руху (Lin, 1987).

У роботах представників школи етнолінгвістики, а також в історико-етнографічних та культурологічних дослідженнях йдеться про аграрний час, який організовує господарську діяльність у відповідності до природних циклів; літургійний час, пов'язаний з релігійними святами і постами, порядком виконання церковних служб; епічний час, що має на увазі включеність подій життя кожної окремої людини в історію роду, племені, етносу, який здійснює наступність зв'язків між поколіннями (Chao, 1968, Li, 1987, Liu, 2004).

Загалом в основі мовної картини світу лежить єдина наївна (циклічна) модель часу, детермінована конкретнообразним мисленням, зв'язком з реальними природними циклами, язичницькими віруваннями і уявленнями, які відображаються в сільськогосподарському житті і знаходять вираження в мові (Reichenbach, 1998, p. 58).

Граматична категорія часу (*tense*), як правило, співвідноситься в лінгвістиці із загальнонауковим поняттям часу (*time*), в якому дихотомічно протиставлені минуле і сьогодення. Значну частину мов становлять мови з тричленим граматичним протиставленням «теперішнє – минуле – майбутнє». До цього типу належать, зокрема, німецькі, романські та слов'янські мови. Категорія часу виявляє різні зв'язки з іншими категоріями – в першу чергу, з категорією виду, яка описує внутрішню темпоральну структуру ситуації.

Лінгвістичний час має синхронний і діасинхронний аспекти відповідно до синхронних і діасинхронних аспектів уявлення мови і об'єктивних фізичних категорій одночасності і послідовності подій. Воно включає в себе граматичний (морфологічний, синтаксичний), лексичний і контекстуальний час.

Один із засобів вираження темпоральності – дейксис. Дейксис – використання мовних виразів та інших знаків, які можуть бути проінтегровані лише за допомогою звернення до фізичних координат комунікативного акту – його учасників, його місця і часу. Дейктичне значення і дейктичні елементи є одним із фундаментальних і універсальних елементів людської мови.

Моделювання часу в мові безпосередньо пов'язано із множинністю моделей часу, присутніх в повсякденній свідомості людей і відображених у мові часу. Такі моделі можна поділити на ті, в яких головною фігурою є людина і такі, які орієнтовані на сам час (Hu, 1994).

Категорія часу – одна з найскладніших категорій мови. Ця категорія, як і багато інших, має своїм джерелом реальні відносини. Вона відображає у своїх формах тимчасові співвідношення між явищами. В часі існує те, що змінюється, змінює одне іншим, переходить в інший стан і т.д.

1.3 Історія дослідження категорії часу в китайській мові

Історію дослідження категорії часу в сучасній китайській мові можна поділити на три періоди: 1) 30-40-ті роки 20 століття; 2) 50-70-ті роки 20 століття; 3) з 80-х років до теперішнього часу. У період дослідження категорії часу у китайській мові розглядали ставлення форм вираження часу і структури тимчасової форми. У таких працях як «Короткий нарис китайської граматики» Люй Шусяня, «Грамматика сучасної китайської мови» Ван Лі, «Міркування про граматику китайської мови» Гао Мінкая викладають категорію часу саме з цієї сторони. Категорія виду у період розглядалася як і вузькому, так і у широкому сенсі.

Вид у вузькому сенсі розумівся як категорія граматики, яка спочатку називалася дієслівним видом чи «моделлю ситуацій». Вид у широкому значенні — це насамперед категорія граматики та лексики. Ван Лі поділяв модель ситуацій на сім часових форм, серед яких, наприклад, модель просування, початку, завершення тощо. Люй Шусян розглядає дієслівний вид

у різних етапах процесу руху. Гао Мінкай вважає, що вид відповідає на питання, який тип часу відбувається під час нескінченного руху дії. Цей період у лінгвістиці вважається початковим етапом дослідження категорії часу у китайській мові.

У період 50-70-х років категорія часу була у центрі уваги вчених, більшу увагу вчені звертали на поділ часових іменників і часових прислівників, і навіть на їх синтаксичні функції. Дослідження «Лекції з граматики сучасної китайської мови» Діна Шеншу, який викладав уявлення про точку та відрізок часу на основі граматичних категорій китайської мови, дуже вплинув на дослідження в цій галузі.

Щодо власне часових форм, вперше вчений Чжан Сю назвав допоміжними словами часової форми такі слова як 着, 了, 过, 来着. Ці допоміжні слова загалом відповідають значенню українського прислівника «вже», поєднуються з дієсловами і позначають дію, що вже сталася. Крім того, вони близькі за значенням до українських дієслів у минулому часі із суфіксом -л, але всі допоміжні слова мають тільки однину, (хоча в них взагалі відсутня граматична категорія числа і відмінювання) і не змінюються. В українській мові немає еквівалентів подібним допоміжним словам у китайській мові. У цей період, незважаючи на низку статей та досліджень, теорія категорії часу в китайській мові не була достатньо розроблена.

І, нарешті, третій період дослідження категорії часу в китайській мові розпочався з 80-х років минулого століття і продовжується до теперішнього часу. У цей період категорія часу багатостороння та детально розглядається. Вчені досліджують як форми висловлювання категорії часу і категорію часової форми, так і часові структури китайського дієслова. Було зроблено спробу створення системної теорії категорії часу в китайській мові. Вчені досягли спільної думки щодо форм вираження часу, поділу часових слів та їх синтаксичних функцій. Вийшло у світ кілька статей, у яких підбито підсумок численним дослідженням у цій галузі. Наприклад, Лу Цзяньмін у статті «Про

часові прислівники» розділив усі китайські часові прислівники на 27 прислівників певного часу та 104 прислівники невизначеного часу.

Щодо категорії часової форми вчені погоджуються, що слова 着, 了, 过 є часовими формами в китайській мові. Коли ці слова поєднуються з дієсловами, їхня функція схожа на функцію суфікса -л в українських дієсловах минулого часу, або близькі за значенням до українського прислівника «вже».

Але різні дослідники по-різному наближалися до цього питання. Наприклад, Кун Лінда, Фей Чуньюань, Шень Кайму досліджували диференціацію внутрішньої семантики слів [чже], [ле], [го], а Лю Сюньнін, Сунь Чаофень, Лу Цзяньмін досліджували категоріальне значення слів 着, 了, 过. Крім цього, Ма Цинчжу, Ден Шоусін, Го Жуй та інші вчені досліджували тимчасові структури китайського дієслова. Наприклад, Го Жуй вважає, що дієслово має внутрішній процес, який складається з початку, кінця та продовження. Спираючись на дослідження часових структур у таких чотирьох контекстах як «дія», «завершення», «досягнення», «стан», Ден Шоусін вважає, що лише в контексті можна стандартизувати часові структури китайської мови. На його думку, при дослідженні категорії часу недостатньо враховувати лише дієслівні форми.

Нарешті, вчений Чень Пін запропонував виділяти часову фазу, фактор часу, часову форму та створив нову та логічну основу теорії категорії часу у китайській мові. Дослідження категорії часу іншого вченого Гун Цяньянь близьке до ідей Чень Піна. Висунення цієї теорії стало поворотним моментом у китайському мовознавстві.

З поглибленням досліджень категорії часу вчені усвідомлювали унікальність засобів вираження часу в китайській мові порівняно з категорією часу в індоєвропейських мовах. В останні роки особлива увага приділяється чотирьом аспектам категорії часу в китайській мові: часовій фазі, фактору часу, часовій формі та часовим словам. Вчені нині прагнуть створити загальну та єдину систему категорії часу в сучасній китайській мові.

1.4 Категорія часу в українській та китайській мовах

В українській мові категорія часу постає як тричленна структура: в ній виділяються минуле (дія відбувалася до моменту промови), теперішнє (дія відбувається в момент мовлення) і майбутнє (дія буде здійснюватися після моменту мовлення). Категорія часу тісно пов'язана із категорією виду. Дієслово недоконаного виду має три форми часу, а дієслово доконаного виду – дві (форми минулого і майбутнього часу).

Теперішній час вказує на те, що дія, виражена дієсловом, збігається з моментом мовлення. Минулий час позначає дію, що передувала моменту мовлення. Майбутній час виражає дію, яка відбудеться після моменту мовлення.

Форми теперішнього та простого майбутнього часу не мають специфічних формальних показників та визначаються системою особистих закінчень. Складна форма майбутнього часу дієслів – єдина форма майбутнього часу для дієслів недоконаного виду – складається з особової форми дієслова «бути» та інфінітива. Відзначимо відразу, що ця форма, що складається з двох слів, є одним членом речення та однією словоформою.

Форми минулого часу можна дізнатися за допомогою суфікса -в («писав»). Особа ж у формі минулого часу виражається за допомогою особових займенників, до яких належить дієслово.

Обставини часу дають часову характеристику дії, стану чи ознаки. Вказівка на якийсь час може бути поза певною межею. Обставина часу може містити вказівку на певну межу (вихідний часовий момент і кінцевий). Обставина часу в може перебувати в будь-якій позиції щодо присудка.

У китайській мові досить довго не існувало позначення поняття часу. Наприкінці XIX ст. в китайській з'явилося запозичене з японської мови слово 时间 (між моментами). Перший ієрогліф позначення часу – це морфема 日, семантика якої відбивається в детермінативі зі значенням «сонце», а звучання в класичному написанні задається фонетиком. Цей ієрогліф, очевидно, пов'язаний з ідеєю сонячного годинника, за допомогою якого час ділиться по

співвідношенню світла і тіні. До цієї ж ідеї сходять більш літературне позначення часу 光阴, (світло і тінь). Концепція часу в китайській мові нерозривно пов'язана з концепцією простору, ці дві категорії перетікають одна в одну. Навіть позначення найменшої дрібниці часу за допомогою ієрогліфа 瞬 з детермінативом «око», який передбачає миготіння очей, також може мати в якості другого компонента ієрогліф 间 «приміщення»: поєднання 瞬间 – це «одна мить».

Поняття часу як зарубки в китайській мові передається біномом 时刻, другий ієрогліф якого означає «зарубка». Тут ми спостерігаємо перехід від наївної до наукової картині світу, про що свідчать мітки на сонячних або водяних годинниках, що наносяться людиною для поділу часу доби. Взагалі, у мовній картині світу китайців час вимірюється не тільки по довжині, він порівнюється зі загальним графіко-семантичним елементом 寸.

Існує кілька способів класифікації вираження категорії часу в китайській мові, як то: виділення трьох часів (минулого, теперішнього та майбутнього), а також класифікація за способами вираження часу, аналітичного та синтетичного. Китайська мова належить до групи аналітичних мов, тобто тих, у яких граматичні відносини виражаються службовими словами, порядком слів, інтонацією тощо, а не словозміною, тобто не граматичним чергуванням морфів у межах словоформи, як у синтетичних мовах. Проте практично немає ні суто аналітичних мов, ні суто синтетичних. В аналітичних мовах чергування морф у межах словоформи зберігається в системі відмінювання і частково відмінювання. А у синтетичних мовах поширені й аналітичні конструкції. У процесі історичного розвитку мов у аналітичних мовах відбувається утворення нових флективних форм, а в синтетичних мовах флективні форми витісняються аналітичними конструкціями. Розподіл мов на аналітичні та синтетичні ґрунтується на переважній мовній тенденції, характерній для морфологічної структури словоформи. Таким чином, ми робимо висновок, що китайська мова відноситься до аналітичних мов з елементами синтезу.

У китайській мові час виражається цілим рядом різних способів.

Китайська картина світу не передбачає трискладової концепції часу, як європейська (минуле, теперішнє, майбутнє), а має двоскладову модель часу: лінійно-історична і традиційна, яку можна назвати антропоцентричною (*Integrated Chinese*). Обидві вони відображені в значеннях цілого ряду слів, словосполучень і фразеологізмів, утворених в основному двома антонімічними парами локативів: 前 «спереду» – 后 «ззаду» і 上 «верх» – 下 «низ», двома дієсловами переміщення, що протиставлені за напрямком: 来 «прийти» і 去 «піти», а також власне прислівником, пов'язаним і з поняттям простору, і з поняттям часу. Це морфема 先 зі значенням «перше по порядку», «знаходиться спереду, спочатку, раніше». Морфема 先 вступає в синонімічне зіставлення з морфемою 前 «спереду» в поєднанні 先前 «раніше», «колись».

Включення морфemi 先, поряд з морфемою 前, в базовий список ієрогліфів, які формують модель часу в китайській мові, пояснюється тим, що в словотвірному процесі ці морфemi перебувають у дистрибутивному відношенні: біноми, що містять одну з них, протиставляються сполученням із загальним другим членом опозиції – морфемою 后 «ззаду». Наприклад, поєднання з 人 «людина (люди)»: 前人 «попередні покоління», 先人 «предки» – 后人 «наступні покоління», «нащадки». Сполучення цих морфem з позначенням неба або природи дає біном 先天 «вроджене» і 前天 «набуте». А також фразеологізми 先发制人 «захопити ініціативу» і 后发制人 «залишити головний козир наостанок».

Виділені сім базових знаків і чотири пари антонімів 前/后, 先/后, 上/下, 来/去, які утворюють подвійну часову систему, в якій фіксуються тільки зріз минулого і зріз майбутнього. Теперішній час – це момент мовлення або точка відліку в часі, яка береться за замовчуванням.

Пара 前/后 також дуже продуктивна щодо утворення часових виразів. Взагалі всі базові морфemi беруть на себе основне навантаження у формуванні

системи позначень часу. Вони беруть участь в утворенні часових слів в поєднанні з родовими поняттями «рік» (年), «місяць» (月), «декада» (旬) і «день» (天). Віддієслівні прикметники 来 «приходить» і 去 «минає» утворюють поєднання 来年 «майбутній рік» та 去年 «минулий рік». Пара 前/后 дає аналогічні поєднання зі значенням «позаминулий рік» і «рік після майбутнього року».

А локативи 上/下 в поєднанні зі словами 星期 або 周 «тиждень» дають вирази 上星期, 上周 «минулий тиждень» і 下星期, 下周 «наступний тиждень». Обидва позначення тижня відображають циклічність часу: 星期 дослівно означає «зоряний цикл», а 周 означає «замкнуте коло». Тут ми стикаємося з альтернативною моделлю часу – з часом як послідовністю повторюваних однотипних подій (Smith, 2005, с. 97). Варіанти вживання залежать від функціонального стилю тексту і діалекту.

Часові поняття, висловлені парою просторових координат 前/后, в рідкісних випадках корелюють з просторовими значеннями і є метафорами останніх: слова 前景 «пейзаж (вид) спереду» («перспектива») з переносним значенням «майбутнє» і 前程 «шлях вперед» («майбутнє») в поєднанні 前程远大 «блискуче майбутнє». Поєднання 后 з 路 «дорога» у фразеологізми 没有后路 в переносному сенсі означає «немає шляху до повернення (назад)». Іншими словами, лінійно-історична модель часу породжується родовими ознаками з просторовими значеннями типу 景 «пейзаж», 程 «шлях», 路 «дорога». Сполучень, що відображають таку модель часу, небагато.

Переважає більшість лексичних утворень, що містять 前 і 后, корелюють з просторовими значеннями опосередковано. Наприклад, ті, хто народився раніше за того, хто говорить, це «ті, що йдуть попереду», його попередники 前人, а ті, хто народився пізніше того, хто говорить, це «ті, що йдуть за ним»,

його нащадки 后人. Таким чином, лінійний історичний час відраховується мовцем ніби в зворотному порядку, «задом наперед».

Час асоціюється зі стежкою в минуле, протоптаною представниками людського роду. Перебіг часу сприймається ретроспективно і релятивізується послідовністю вступу на цей шлях людей: ті, які йдуть попереду, відходять у минуле раніше. Спостерігач ніби повернутий обличчям у минуле; роблячи крок цим шляхом, він подовжує історію ще на одне покоління. Тим самим він поступається місцем поколінню, що за ним. Людина мислиться як активний початок, що рухається назустріч історії. Цей поступальний рух добре виражається фразеологізмом 后浪推前浪 «хвиля позаду штовхає хвилю попереду» («хвиля за хвилею»).

Що ж стосується лінійно-історичної точки зору на час, то вона значно частіше знаходить своє вираження в парі понять 来 «приходить» і 去 «йде». Тут ми маємо справу з випадком, коли людина повернута обличчям до майбутнього: поєднання 未来 «майбутнє» – це, буквально, «ще не прийшло». Дієслово напрямку 来 тут має на увазі рух в сторону мовця від майбутнього, а дієслово напрямку 去 – рух від мовця до минулого. Наприклад, вираз 过去 «минулий» (букв. «минув щось і пішов»). Це щось і є мовець, «Я», пов'язане з координатами «зараз» і «тут».

У цій моделі людина є пасивним елементом. Майбутнє приходить до нього, минаючи «зараз», і йде в минуле.

Обидві точки зору на час співіснують в базовій лексиці китайської мови, доповнюючи одна одну. 前天 «позавчора», 后天 «післязавтра» і 来年 «приходить (майбутній) рік», 去年 «пішов (минулий) рік». Однак пара 前/后 незрівнянно більш продуктивна, ніж пара 来/去. Морфемі 后 і 来 вступають у відносини синонімії тільки при вираженні значення життя в майбутньому народженні з родовим словом 世, в яких відображені обидві моделі часу.

Поєднання 后来 «потім» орієнтовано винятково на певну точку відліку до моменту мовлення. 后 вказує на початок відрізка часу за цією точкою, а 来 – напрямок самого відрізка, який триває до моменту мовлення (включаючи або не включаючи його в себе). В українській мові слово «потім» орієнтовано винятково на якусь точку відліку у часі, і відрізок часу, що співвідноситься з «потім», може включати в себе і час після моменту мовлення. Ця відмінність, властива морфемі 来, пояснює часті неправильні вживання тих, хто вивчає китайську мову, які не знають про обмежувальну роль даної лексичної одиниці (часова протяжність 来 замикається на моменті мовлення того, хто говорить).

У зв'язку з цим слід зазначити, що навіть віддієслівні прикметники 来 і 去 далеко не завжди висловлюють ідею перший – майбутнього, а другий – минулого часу. Можна знайти поєднання, в яких члени цієї опозиції мають зворотні значення. Наприклад, це слово 来历 «походження», «минуле» в поєднанні 来历不明的人 «людина з неясним минулим» або слово 来路 «шлях, яким прийшла людина (предмет)»: 来路不明的东西 «речі темного походження». Поєднання 别来已将十年 означає «з моменту розставання вже пройшло десять років», і т. д. У віддієслівного прикметника 去, відповідно, може реалізовуватися значення «піти», як, наприклад, в вираженні 不知去向 «не знати, куди піти (на який шлях стати)».

З цього можна зробити висновок, що дієслова 来 і 去 самі по собі не задають певних часових координат. Їх інтерпретація як майбутнього або минулого залежить виключно від того, в який бік повернутий обличчям той, хто говорить. Часові вирази, що містять 来 і 去, по суті, відображають егоцентричну модель часу. Антропоцентрична модель часу втілює замкнуті просторові уявлення китайців про світ, що виражаються в терміні 天下 «Піднебесна» (Китай). Це егоцентричне замкнуте уявлення про простір і світ корелює із замкнутим уявленням про історичний час. Відлік часу відбувається по зміні поколінь і зміні династій в Піднебесній, що відображає культ

попередніх поколінь і схиляння перед володарями і мудрецами ранніх династій, які, з точки зору конфуціанства, гідні наслідування. Цей егоцентризм не похитнули знання про існування іншої цивілізації (країни Візантії) ще в перші століття нашої ери. Так само і крах ідеї «Піднебесної» не знищило в мовній картині світу традиційної моделі часу.

Таким чином, в «культурній моделі» часу китайців можна виявити наступне. Ідея часу «олюднена» зміною поколінь і їх наступністю, причому напрямок поступального руху тут назад по відношенню до уявлення про нього європейця.

У китайській мовній свідомості агенсом поступального руху виступає людський рід, а не саме час (європейська метафора «час біжить»), хоча швидка течія часу і порівнюється з польотом стріли: 光阴如箭 «світло і тінь (змінюються так швидко), як (летить) стріла». Саме уявлення про час як про 光阴 «(зміна) світла (і) тіні» теж двозначне. Його поступальний рух сприймається не як біг вперед, а як безповоротний відхід кудись.

Реконструкція мовної картини часу на матеріалі сучасної китайської мови показує, що модель часу неоднорідна. Ця риса, мабуть, властива багатьом цивілізаціям, у яких наївна картина світу співіснує з науковим поглядом на даний феномен. Однак культурно-історична, антропоцентрично обумовлена модель часу все ж має абсолютне переважання в лексиці.

Проте, форма самого слова час відображає «природниче» уявлення про час, що пояснюється розвиненістю в Стародавньому Китаї астрономії. Саме астрономія грає важливу роль в житті такої великої аграрної країни, як Китай. Знамениті обсерваторії і споруди для спостереження за зірками там завжди будувалися в комплексі з різними видами годинників, без яких неможливо забезпечити строгість спостережень.

Отже, двоскладова концепція часу в китайській мові включає в себе компоненти, які пов'язані з процесом: «минуле, яке йде» (往古) і «теперішнє, яке приходить» (来今). Тому, між минулим (тим, що минає) і майбутнім (тим,

що приходять) відбувається постійний перехід. На мовному рівні це відображається у виразі 古往今來 «від давнини до сьогодні». Хоча протилежністю минулому виступає майбутнє, чіткого протиставлення між часами, на відміну від європейської культури, немає.

Висновки до розділу 1

Отже, понятійна категорія часу має універсально-мовний характер і поряд із категорією локативності є базовою людською категорією, за допомогою якої відбувається концептуалізація світу. У мовній картині світу китайців співіснують дві моделі часу: лінійно-історична і традиційна, яку можна назвати антропоцентричною.

Засоби репрезентації часу існують на граматичному і лексичному рівнях: синтаксичні конструкції, видочасові форми дієслова, морфеми з темпоральним значенням, темпоральні лексичні одиниці та ін. Час проявляється в незворотності мовного потоку, темпі мови, більшою чи меншою тривалістю вимовлених звуків і т.п.

У роботах сучасних лінгвістів реалізуються такі аспекти вивчення часу: функційно-граматичний і функційно-семантичний аспекти; семіотичний; семантичний (логіко-семантичний) і лінгвокультурологічний; етнолінгвістичний; етнопсихолінгвістичний; когнітивний; діахронний.

Загалом в основі мовної картини світу лежить єдина наївна (циклічна) модель часу, детермінована конкретнообразним мисленням, зв'язком з реальними природними циклами, язичницькими віруваннями і уявленнями, які відображаються в сільськогосподарському житті і знаходять вираження в мові.

Лінгвістичний час має синхронний і діасинхронний аспекти відповідно до синхронних і діасинхронних аспектів уявлення мови і об'єктивних фізичних категорій одночасності і послідовності подій. Воно включає в себе

граматичний (морфологічний, синтаксичний), лексичний і контекстуальний час.

В українській мові категорія часу постає як тричленна структура: в ній виділяються минуле (дія відбувалася до моменту промови), теперішнє (дія відбувається в момент мовлення) і майбутнє (дія буде здійснюватися після моменту мовлення). Категорія часу тісно пов'язана із категорією виду.

У китайській мові досить довго не існувало позначення поняття часу. Китайська картина світу не передбачає трискладової концепції часу, як європейська (минуле, теперішнє, майбутнє), а має двоскладову модель часу: лінійно-історична і традиційна, яку можна назвати антропоцентричною. Обидві вони відображені в значеннях цілого ряду слів, словосполучень і фразеологізмів, утворених в основному двома антонімічними парами локативів: 前 «спереду» – 后 «ззаду» і 上 «верх» – 下 «низ», двома дієсловами переміщення, що протиставлені за напрямком: 来 «прийти» і 去 «піти», а також власне прислівником 先 зі значенням «перше по порядку», «знаходиться спереду, спочатку, раніше». Обидві точки зору на час співіснують в базовій лексиці китайської мови, доповнюючи одна одну.

Таким чином, в «культурній моделі» часу китайців можна виявити наступне. Ідея часу «олюднена» зміною поколінь і їх наступністю, причому напрямком поступального руху звідси назад по відношенню до уявлення про нього європейця.

У китайській мовній свідомості агенсом поступального руху виступає людський рід, а не саме час (європейська метафора «час біжить»), хоча швидка течія часу і порівнюється з польотом стріли: 光阴如箭 «світло і тінь (змінюються так швидко), як (летить) стріла». Саме уявлення про час як про 光阴 «(зміна) світла (і) тіні» теж двозначне. Його поступальний рух сприймається не як біг вперед, а як безповоротний відхід кудись.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Загальнонаукові методи лінгвістичних досліджень

Загальнонаукові методи використовуються на етапах планування, збору та систематизації, а також узагальнення. Серед загальнонаукових методів у мовознавстві виділяються:

- емпіричні методи, спрямовані на збирання матеріалу, його систематизацію та фіксацію у певній формі (метод спостереження, описовий метод, класифікація, метод порівняння, узагальнення, експериментальні методи).
- теоретичні методи, метою яких є теоретичне осмислення зібраного матеріалу в рамках тієї чи іншої наукової концепції (гіпотетико-дедуктивний метод, методи аналізу та синтезу, методи формалізації, моделювання, абстрагування, метод гіпотез);

Застосування загальнонаукових методів у лінгвістиці безпосередньо залежить від характеру предметної сфери. Наприклад, для лексико-семантичного вивчення мови, рідної для дослідника, досить ефективного методу самоспостереження (інтроспекції), проте при історичному аналізі мовних явищ цей метод не застосовний, так само як і експериментальні методи, що широко використовуються в психолінгвістиці, соціолінгвістиці, лінгвокультурології.

Існує логічне протиставлення індуктивного та дедуктивних методів дослідження. В емпіричних науках, до яких відноситься і лінгвістика, це протиставлення пов'язане з протиріччям між природою досліджуваного об'єкта (сутністю) та наявним у розпорядженні дослідника емпіричним матеріалом (фактами). Мова як об'єкт лінгвістики не доступна досліднику в безпосередньому спостереженні. У розпорядженні вченого перебувають лише

непрямі свідчення про мову, у якості яких виступають продукти мовної діяльності (мовні висловлювання).

Збір усіх мовних фактів є нерозв'язним завданням і не може бути кінцевою метою дослідження, оскільки кількість одиничних фактів нескінченна. Факти необхідні досліднику лише як носії сутнісних властивостей мови, тому що нескінченна безліч фактів є реалізацією кінцевої і дуже обмеженої множини сутностей, що стоять за ними. Таким чином, метою лінгвістики є виявлення цих сутностей та опис безлічі спостережуваних фактів через звернення до цих сутностей.

Процес наукового дослідження у такій ситуації може бути двоспрямованим: від фактів до сутностей чи то з сутностей до фактів. *Індуктивний метод* організації наукового процесу полягає у зборі та документації конкретних явищ (фактів) з подальшим їх узагальненням і переходом від фактів до сутностей, що лежать в їх основі (Баранова, 2011).

Дедуктивний метод, навпаки, передбачає вивчення сутностей та перевірку їх відповідності (або невідповідності) фактам, що спостерігаються.

У реальній лінгвістичній практиці застосування індуктивного або дедуктивного методу у чистому вигляді неможливе. Найбільш продуктивним є циклічне застосування дедуктивного та індуктивного методів: на початковій стадії дедуктивно висувуються деякі гіпотези про мовні сутності, які потім індуктивно перевіряються в процесі емпіричної роботи з мовним матеріалом та індуктивних узагальнень. Це сприяло формуванню *гіпотетико-дедуктивного методу*.

Гіпотетико-дедуктивний метод аналізу слід розглядати першим, оскільки він є в дослідженні основним, що включає інші, більш приватні методики. Ще 1931 р. Л.В. Щербаков у статті «Потрійний аспект мовних явищ та про експеримент у мовознавстві» писав, що лінгвістичне дослідження має складатися зі збору фактичного мовного матеріалу, побудови гіпотези та перевірки її істинності на нових фактах (Бондаренко, 2009).

Під гіпотезою розуміється прийом пізнавальної діяльності людини, особлива форма знання, що розвивається, припущення, яке пояснює явища, за якими ведеться спостереження, і яке, щоб стати науковою теорією, потребує перевірки та доказу.

Гіпотетико-дедуктивний метод має складну структуру та здійснюється у кілька стадій.

Перша стадія – збирання емпіричного матеріалу, що підлягає дослідженню. Джерелом матеріалу може бути художня або спеціальна література, словники, опитування інформантів та ін. Історія наукових досліджень показує, що неувага до фактичного матеріалу призводить багато теорій до краху.

На другій стадії зібраний мовний матеріал узагальнюється за допомогою вже існуючих у науці законів і теорій, наприклад, індукції, аналогії та ін. Так створюється теорія у вигляді гіпотези – деяка система ідей, що дає наукове пояснення явищу або класу явищ.

Третя стадія – оцінки серйозності припущення та відбору з безлічі припущень найбільш можливої. Гіпотеза перевіряється на логічність, на сумісність із фундаментальними теоретичними принципами цієї науки.

На четвертій стадії відбувається розгортання висунутого припущення та дедуктивне виведення з нього емпірично перевірених наслідків. На цій стадії можлива часткова переробка гіпотези, введення до неї за допомогою уявних експериментів деталей, що уточнюють.

На п'ятій (заключній) стадії проводиться експериментальна перевірка виведених із гіпотези наслідків. Якщо при цьому виявляється негативний, тобто той, що суперечить зробленим висновків, матеріал, який не укладається у рамки запропонованої теорії, (за умови, що гіпотеза загалом підтверджується досить великою кількістю випадків) означає необхідність введення уточнень та описи граничних випадків.

У більшості робіт гіпотетико-дедуктивний метод застосовують у поєднанні з будь-яким іншим, що забезпечує більшу надійність результатів (Баранова, 2011).

Аналіз та синтез – у найзагальнішому значенні процеси уявного чи фактичного розкладання цілого на складові та возз'єднання цілого з елементів. Аналіз та синтез відіграють важливу роль у пізнавальному процесі та здійснюються на всіх його щаблях. У розумових операціях аналіз та синтез виступають як логічні прийоми мислення, що здійснюються за допомогою абстрактних понять і тісно пов'язані з низкою розумових операцій: абстракцією, узагальненням тощо.

Логічний аналіз полягає в уявному розчленуванні досліджуваного об'єкта (складного явища) на складові (більш прості елементи), що дозволяє виявити структуру досліджуваного об'єкта, відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до простого. Проте аналіз призводить до виділення сутності, яка ще не пов'язана з конкретними формами її прояву: єдність, що продовжує залишатися абстрактною, ще не розкрита як єдність у різноманітті. Синтез, навпаки, є процесом об'єднання в одне ціле частин, якостей, відносин, виділених у вигляді аналізу. Синтез доповнює аналіз та перебуває з ним у нерозривній єдності (Сепір, 1930, с. 127).

Формалізація – особливий підхід у науковому пізнанні, який полягає у використанні спеціальної символіки, що дозволяє відволіктися від вивчення реальних об'єктів, від змісту описувальних їх теоретичних положень і оперувати натомість деякою кількістю символів (знаків). Прикладом формалізації може бути математичний опис.

Для побудови будь-якої формальної системи потрібні:

- 1) абетка, тобто певний набір знаків;
- 2) правила, за якими із вихідних знаків цього алфавіту можуть бути отримані «слова», «формули»;
- 3) правила, за якими від одних слів, формул системи можна переходити до інших слів і формул (т.з. правила виведення) (Бондаренко, 2009, с. 34).

Перевага формалізації полягає у забезпеченні стислості та чіткості запису наукової інформації. Зрозуміло, формалізована мова не настільки багата і гнучка як природна, зате вона володіє однозначною семантикою (моносемією).

Алгоритм формалізує таку покрокову процедуру на вхід якої надходить деяке вихідне уявлення, а на виході виходить уявлення у результаті. Алгоритм забезпечує однакове перетворення ідентичних вихідних уявлень, тобто правильний результат з погляду введених у алгоритм правил. Інакше кажучи, алгоритм обчислює взаємно-однозначну відповідність між вихідним та уявленням в результаті. Математичне поняття алгоритму знайшло широке застосування у розробках машинного перекладу. Алгоритм мислиться як перетворювач тексту вхідною мовою на текст вихідною мовою.

Моделювання – важливий елемент дедуктивного підходу до вивчення мови. Необхідність у моделюванні виникає в тих наукових галузях, де об'єкт науки недоступний безпосередньому спостереженню. Завдання дослідника полягає в тому, щоб зрозуміти той прихований механізм, який здійснює переробку вихідних матеріалів у кінцеві продукти. Через те, що побачити те, що відбувається, неможливо, залишається єдиний шлях до пізнання об'єкта: на основі зіставлення вихідних та кінцевих даних побудувати образ об'єкта, тобто висунути гіпотезу про його можливий устрій та реалізувати її у вигляді логічного устрою, здатного переробляти деякий матеріал так само, як це робить реальний механізм у природних умовах.

До явищ, прихованих від безпосереднього спостереження, відноситься і мова. Єдиною реальністю, з якою лінгвіст безпосередньо має справу, є текст, а ті механізми мови, що його цікавлять, лежать в основі мовної діяльності людини, не подані у прямому спостереженні. Тому й у лінгвістиці побудова моделей одна із основних засобів пізнання об'єкта.

Модель у мовознавстві – штучно створений реальний або уявний пристрій, що відтворює, імітує мовне явище у більш спрощеному вигляді.

Про мовні моделі писав ще Е. Сепір. Суть мови, на думку вченого, полягає у класифікації, у формальному моделюванні, зв'язуванні значень. Граматична та фонетична системи кожної мови у своїй основі містять певні зразки (моделі): «...Кожна мова прагне схожі функції висловлювати або одним, або іншим способом. Якщо будь-яке дієслово висловлює деякий час за допомогою суфікса, то у нас є усі дані припустити, що й інші часи він висловить аналогічним чином і що всі інші дієслова приймають суфіксальні часові елементи» (Сепір, 1859). При цьому вчений зазначає, що різноманіття мовних форм не пов'язане з рівнем розвитку культури та цивілізації. «Багато первісних мов мають багатство форм і достатньо виразних засобів, що набагато перевершують формальні та виразні можливості мов сучасної цивілізації» (Ross, 2006, p. 123).

Не всі властивості мови піддаються моделюванню. Машина сприймає інформацію суворо у вихідному словниковому значенні, не розпізнаючи прихований підтекст, метафоричність, іронію та інші засоби імпліцитної передачі повідомлення. Саме цим і зумовлений головний недолік машинного перекладу, який часто наводить до спотворення змісту повідомлення.

Метод абстрагування – метод, що дозволяє виділити предмет вивчення у чистому вигляді, відмежуватися від усіх побічних явищ, абстрагуватися від усіх численних зв'язків та відносин, які заважають побачити найбільш суттєві зв'язки та характеристики, що цікавлять дослідника. Результатом застосування методу абстрагування є абстракція (абстрактний об'єкт).

Абстракція – це спосіб уявного (теоретичного) відображення об'єктної реальності. У філософії існує теза: «будь-яка абстракція є наближенням до реальності». Одна абстракція відрізняється від іншої ступенем наближення до реального об'єкту: одні абстракції (об'єкти, отримані в результаті використання методу абстрагування) мають більше характерних рис досліджуваного об'єкта і тим самим виявляються ближчими до дійсності, інші мають набагато більше відмінних від реальності рис і в результаті більш віддалені від реального об'єкта. Механізм вироблення абстрактних об'єктів

тісно пов'язаний з нашою можливістю уявного (раціонального) осягнення спостережуваного об'єкта. Там, де за допомогою простого споглядання ми бачимо лише відмінності, абстракція дозволяє виділити загальні щодо різних конкретних предметів ознаки.

Для лінгвістики абстракція є головним методом аналізу властивостей досліджуваного предмета, на відміну від інших наук, що використовують для цієї цілі технічні засоби. Ні мікроскоп, ні хімічні реактиви не можуть допомогти лінгвістиці. Те й інше має замінити сила абстракції.

2. 2 Емпіричні методи лінгвістичних досліджень

Описовий метод – один із найдавніших і поширених методів дослідження у будь-якій науковій галузі. Він служить надійною основою для подальшого застосування інших методів, оскільки на початковому етапі дослідження необхідно насамперед описати основні властивості предмета, що розглядається.

Описовий метод часто використовується паралельно з іншими методами дослідження – такими, як спостереження, узагальнення, інтерпретація та класифікація, які іноді розглядаються як його складові (Sun, 2006).

Опис – емпіричний метод, пізнавальна операція, суть якої полягає у фіксуванні результатів досвіду (спостереження, експерименту та ін.) за допомогою певних знакових систем, прийнятих у науці: як вербальних (тексти, дискурси), так і невербальних (схеми, графіки, малюнки, таблиці, діаграми тощо).

Опис буває 2-х видів: 1) безпосередній, коли дослідник безпосередньо сприймає та показує ознаки об'єкта; 2) опосередкований, коли дослідник зазначає ознаки об'єкта, які вже сприймалися та описувалися іншими вченими.

Існує ширше розуміння опису як не лише експериментального методу, але і як методу опису, викладу теоретичних знань: дескриптивний (від лат. *descriptio* «опис», «зображення»), або описовий спосіб викладу.

Опис складає необхідний, як правило, початковий етап наукового дослідження будь-якої проблеми, на зміну якому приходять його пояснення, обґрунтування, розуміння та інші методи та прийоми.

За своєю природою описовий метод синхронічний, бо зазвичай опис здійснюється або по відношенню до стану фактів у певний період чи безвідносно до нього. Якщо факти описуються в часі, то описовий метод перетворюється на історичний. Описовий метод досі служить одним з основних прийомів аналізу семантичних явищ мови у навчальній та науковій літературі. Значення лексичних та фразеологічних одиниць у національних словниках також тлумачаться вербальним шляхом, за допомогою словесних визначень, синонімів, гіпонімів, антонімів. Однак у той час як у словниках наводиться коротке, афористичне визначення семантики слова, у науковій та навчальній літературі воно може описуватися досить докладно і докладно.

Інтерпретація результатів – невід'ємна частина наукового опису будь-якого фактичного матеріалу. У будь-якій роботі важливо не тільки зареєструвати факт, але й пояснити його, визначити його місце у системі інших фактів. Під час обговорення та викладення складних дискусійних питань цілком можливі різні інтерпретації одного і того ж факту, що залежить часто від різних теоретичних концепцій спеціалістів, їх знань, особистого досвіду.

Метод спостереження – пасивний евристичний метод, який передбачає виявлення в тексті того чи іншого мовного явища за допомогою органів чуття з метою включення його в досліджувану лінгвістичну категорію.

Слід диференціювати наукове спостереження та звичайне споглядання. У науковому спостереженні головним є вміння виявити у безлічі ознак досліджуваного об'єкта ознаки, найбільш істотні для його опису як предмета дослідження.

Метод лінгвістичного спостереження (реєстраційний метод) використовується тоді, коли необхідно отримати максимально достовірний мовний матеріал, незалежний від волі дослідника та процесу вилучення мовних даних. Таким матеріалом є спонтанна мова носіїв мови у природній

комунікативній ситуації. Дослідник лише фіксує цю промову під час спостереження (на папері, на спеціальних картках, у формі аудіо- або відеозапису) або використовує письмові джерела. При цьому аналізуються контексти вживання тієї чи іншої мовної одиниці, її поєднання з іншими мовними одиницями, здійснюється контекстуальний аналіз значення або використовується метод суцільний вибірки. Надалі лінгвіст узагальнює дані та робить висновки про значення та функції мовних одиниць, зафіксованих у ході спостереження.

Характер матеріалу, що відбирається, завжди визначається конкретними дослідницькими завданнями. Кількість мовних фактів неосяжна, оскільки мовна діяльність нескінченна у своєму варіюванні, тому збір усіх фактів неможливий і не може бути кінцевою метою дослідження. Дослідник, спостерігаючи якийсь текст, вибирає з нього те, що відповідає його дослідницьким інтересам і відображає найістотніші властивості об'єкта, що вивчається. Безпосереднім об'єктом спостереження, виступають тексти, із яких досліджувані властивості мови виводяться за допомогою інших методів – індукції, порівняння, зіставлення, опису (Yip, 2004).

Різновидом спостереження є *інтроспекція* (лат. *introspectio*). Спочатку цей метод широко застосовувався тільки у психології при спостереженні власних психічних процесів без використання будь-яких інструментів чи еталонів. У лінгвістиці інтроспекція використовується тоді, коли дослідник не фіксує мовні факти, а створює їх сам, використовуючи як носій мови самого себе. Якщо при спостереженні важливим є об'єктивна даність тексту, то інтроспекція або, по-іншому, самоспостереження, передбачає звернення до власної мовної інтуїції. У цьому разі метод інтроспекції – різновид експериментального методу, оскільки дослідник сам породжує текст, що містить необхідний аналізу мовний матеріал, і його оцінює.

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі суджень про подібність чи відмінність об'єктів. За допомогою порівняння виявляються кількісні та якісні характеристики об'єктів, здійснюється їх класифікація,

впорядкування та оцінка. Порівняння – це зіставлення одного з іншим. При цьому важливу роль відіграють основи, або ознаки порівняння, які визначають можливі відносини між об'єктами. Порівняння має сенс тільки в сукупності однорідних об'єктів, що утворюють клас.

Узагальнення – одна з основних пізнавальних розумових операцій, що полягає у виділенні та фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей об'єктів та його відносин. Узагальнення дозволяє відображати властивості та відносини об'єктів, незалежно від приватних та випадкових умов їх спостереження. Порівнюючи з певної точки зору об'єкти певної групи, людина знаходить, виділяє та позначає словом їх однакові, загальні властивості, які можуть стати змістом поняття про цю групу, цей клас об'єктів. Функція узагальнення полягає у впорядкуванні різноманіття об'єктів, їх класифікації.

Експериментальні методи у лінгвістиці представляють собою різноманітні прийоми та процедури, що дозволяють керувати мовленнєвою поведінкою учасників експерименту тих чи інших фактів мови. На відміну від спостереження, експериментальні методи відносяться до активних евристичних способів одержання необхідних даних.

Об'єктом експериментального методу є не власне текст, як при методі спостереження, а суб'єкт, що говорить, породжує текст певним способом. У процесі експериментування виділяються наступні етапи:

- постановка спільного завдання;
- висування робочої гіпотези;
- проведення експерименту;
- обґрунтування формальних висновків (Yip, 2006, p. 123).

Висновки до розділу 2

Застосування загальнонаукових методів у лінгвістиці безпосередньо залежить від характеру предметної сфери. Наприклад, для лексико-семантичного вивчення мови, рідної для дослідника, досить ефективного

методу самоспостереження (інтроспекції), проте при історичному аналізі мовних явищ цей метод не застосовний, так само як і експериментальні методи, що широко використовуються в психолінгвістиці, соціолінгвістиці, лінгвокультурології.

Для лінгвістики абстракція є головним методом аналізу властивостей досліджуваного предмета.

У реальній лінгвістичній практиці застосування індуктивного або дедуктивного методу у чистому вигляді неможливе. Найбільш продуктивним є циклічне застосування дедуктивного та індуктивного методів: на початковій стадії дедуктивно висувуються деякі гіпотези про мовні сутності, які потім індуктивно перевіряються в процесі емпіричної роботи з мовним матеріалом та індуктивних узагальнень.

Гіпотетико-дедуктивний метод аналізу є в дослідженні основним. Емпіричний матеріал, що підлягає дослідженню, зібраний зі словника 现代汉语八百词 1981, теоретичного матеріалу 使用汉语课本. **Висунули припущення про уявлення китайцями часу як двоскладову модель, зробили висновок, що час сприймається як зміна поколінь і їх наступність, причому напрямок поступального руху це звідси-назад по відношенню до уявлення про нього європейця. Тобто, у китайській мовній свідомості агенсом поступального руху виступає людський рід, а не саме час.**

У нашому дослідженні ми також використовували такі методи дослідження як: описовий метод для описання вираження категорії часу в китайській мові, семантичний аналіз для аналізу взаємозв'язку семантики слів, компонентний аналіз для визначення значень слів зі семантикою часу, порівняльний аналіз для співвіднесення засобів реалізації категорії часу в китайській та українській мові, функціональний аналіз та статистичний метод, щоб виявити способи реалізації темпоральності та часу в китайській мові.

РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

3.1 Взаємодія граматичних категорій дієслова в китайській мові

У сучасній китайській мові є дві великі семантичні сфери: реаліс та ірреаліс, у рамках яких нас цікавитимуть переважно аномальні поєднання, тоді як випадки тривіальної взаємодії, досить добре описані в літературі, торкнуться роботи мінімально.

У сфері реалісу передусім впадає у вічі така характерна риса китайської мови, як велика зона аспектуальних значень, що домінують над темпоральними значеннями. Час у чистому вигляді граматично не виражається. Аспектуальні значення неоднорідні і виявляють різне поєднання окремих квазіграм або їх блокування. Функціональна сумісність елементів у рамках дієслівної словоформи, а також ряду релевантних прислівників у реченні свідчить про значний вплив лексичної семантики на граматичне значення, про можливість зрушень і реінтерпретацій або заборони поєднання з тими чи іншими показниками, що зумовлюються протиріччями в їх семантиці.

Для адекватної інтерпретації висловлювання необхідно спиратися на акціональну характеристику відповідного дієслова. Так, у реченнях з присудком, вираженим моментальними дієсловами, іменна група в поствербальній позиції вказує не на тривалість дії як такої, а на тимчасову дистанцію між ситуацією та моментом мови, тоді як для неграничних дієслів це буде тривалість процесу, хоча за формальними ознаками ця відмінність неочевидна. Акціональні класи дієслів, відображуючи у загальному вигляді ті чи інші властивості ситуацій та його учасників, зазвичай не мають експліцитного висловлювання, дієслова, які входять у такі класи, вичленовуються і характеризуються через зв'язки з іншими словами в реченні, тобто переважно синтаксично – через сполучність та діагностичні контексти.

Аналіз взаємодії граем (у нашому випадку квазіграем) неможливий без урахування дієслівного оточення та лінійної організації речення, тому що часто тільки через порядок слів і набір наявних прислівників можна усвідомити, наприклад, акціональну характеристику предикату, внесок лексичних елементів у визначення кількісної аспектуальності, що характеризує ситуацію з точки зору її повторюваності, кратності, тривалості та інтенсивності, або семантичний зсув у модальних значеннях, що спостерігається при введенні заперечення в результативну конструкцію в сучасній китайській мові. Ці ознаки є різноякісними та логічно неоднорідними, про що свідчить можливість їх поєднання в рамках однієї клаузи, і виражаються вони в першу чергу за допомогою різних службових слів, серіальними дієслівними конструкціями, адвербіалами з темпоральною та аспектуальною семантикою, що семантично співвідносні з граматичними показниками в інших мовах. У зв'язку з цим у цьому дослідженні ми аналізуватимемо окремі приватні значення, виражені не обов'язково дієсловами, і з урахуванням всіх позадієслівних елементів у реченні, щодо наявності нетривіальної взаємодії, коли одне значення (домінантне) викликає зміни в іншому значенні (рецесивному), призводячи до реінтерпретації словоформи.

У семантичній сфері ірреалісу в китайській мові для різних значень виявляються вибіркові переважання лексичного та граматичного оточення. Стан представлений не як граматична категорія у традиційному розумінні, а як ряд значень граматикалізованих показників та конструкцій, взаємодія яких ми опишемо через виявлені обмеження, блокування та реінтерпретацію.

Також виділено аналіз результативних дієслівних конструкцій. Релевантність цих значень для дієслівної системи китайської мови в силу їх впливу на акціональність та аспектуальні характеристики ситуації на сучасному етапі загальноновизнаний факт. По-перше, представлені цікаві приклади їхньої нетривіальної взаємодії з тими значеннями, які аналізуються, виявляється ціла низка заборон на сполучність та обмежень у лінійній

організації речення. По-друге, актуальність включення цих значень у дослідження обумовлюється також необхідністю розгляду питання про ієрархію дієслівних категорій стосовно цієї мовної системи. Відповідно до принципу економії, у мові паралельно існують дві системи значень, якщо вони не є надмірними. Саме такого підходу ми й дотримуємось, вважаючи, що результативні дієслівні конструкції у сучасній китайській мові не просто доповнюють перфективні значення, що виражаються відповідними морфологічними показниками («simple perfectives» у термінах (Smith 1997)), а й мають у межах цієї системи особливу прагматичну важливість.

I. Сфера реалісу

Категорія способу в традиційному розумінні, що вказує на точку зору того, хто говорить щодо приналежності ситуації або пропозиції, яка називається дієсловом, або до реального світу, або до можливого, у китайській мові відсутня. Стосовно цієї мовної системи ми говоримо про реаліс, що описує ситуацію, яка належить до реального світу, як сферу значень, що не мають особливих засобів вираження в сучасній китайській мові. Вона буде охарактеризована через взаємодію аспектуальних показників із акціональним класом дієслівних лексем.

1) Аспектологія (взаємодія реалісу з грамами виду)

Насьогодні думка про те, що дієслівні форми китайської мови адекватніше інтерпретуються як такі, що виражають аспектуальні, а не темпоральні значення є переважаючою (Shuai 2007). Тому говорячи про видові форми, «ускладнені» темпоральною семантикою, ми будемо обговорювати «часове навантаження» щоразу окремо.

Крім того, видові форми виражають і інші, неаспектуальні значення, поєднуючи значення з кількох семантичних зон, а саме значення полярності, модальності, стану, тому адекватна інтерпретація можлива лише на рівні речення з урахуванням дієслівного оточення. Це означає, що в китайській мові

на рівні речення певну вагу мають не тільки порядок слів, синтетичні та аналітичні засоби вирази значень, а й лексичні одиниці, здатні викликати семантичний зрушення і нав'язати реінтерпретацію.

Незважаючи на обмежений набір наявних у мові чисто граматичних засобів вираження, аспектуальна система має досить складну структуру, поєднуючи мізерну морфологію і досить велику, але розмиту граматичну периферію, що включає різноманітні конструкції різного ступеня граматикалізації. Аспектуальна та темпоральна семантика речення з неоформленим дієсловом виникає за рахунок широкого контексту, коли наявність тих чи інших лексичних одиниць нав'язує певну інтерпретацію дієслову.

Власна семантика немаркованих форм у сучасній китайській мові – це ситуація, яка має позачасовий характер (і матиме гномічне прочитання: 中国位于亚洲东部。 ‘Китай розташовується у східній частині Азії’). Ці форми використовуються у значенні квалітативів, можуть вказувати на дію, що носить хабітуальний характер. За замовчуванням вони мають референцію до теперішнього, але у відповідному адвербіальному контексті допускають темпоральний зсув, так, в (1) адвербіал 以前 відсилає до минулого, включаючи при цьому у свою сферу дії адвербіал 常, семантично співвідносний з аспектуальним показником хабітуальності:

以前杨小梅常来她姐姐家住。

Раніше Ян Сяомей часто приходила 3SG.F сестра будинок жити

Раніше Ян Сяомей частенько приходила ночувати до сестри.

Щодо китайської мови у сфері реалісу можна виділити такі аспектуальні зони, як імперфектив та перфектив. Ядро видової системи складають синтетичні форми, що утворюються від дієслів і деяких прикметників, здатних виступати в позиції предикативу з різним ступенем продуктивності. Їх поєднання з аспектуальними показниками обумовлюється насамперед акціональним класом дієслова.

З урахуванням наявних у синології класифікацій предикатів (Tai 1984; Chen 1988; Smith 1997), слідуючи підходам, закладеним в (Vendler 1967; Dowty 1979), у китайській мові можна говорити про наступні класи дієслів: стани, процеси, досягнення та дії. Причому в рамках класів виділяються підкласи з особливим набором аспектуальних властивостей, наприклад, підклас занять у класі процесів, підклас семельфактивів у класі дій і т.д.

Виділені типи дієслівних значень реалізуються у китайській мові невласне на дієслові, а сентенційно, на рівні всієї клаузи, і за композиційним принципом повинні враховувати семантичні та синтаксичні ознаки дієслова та його аргументів. Так, розмежування занять (як підкласу процесів) та дій з урахуванням неможливості безоб'єктних вживань перехідних дієслів в абсолютивній конструкції, як в українській мові, залежить від оформлення іменної групи. Такий «порожній» додаток, що називає прототипний об'єкт, характерний для дієслів підкласу занять, тоді як у контексті квантованого об'єкта акційна характеристика предикату за принципом аспектуальної композиційності буде визначатися як дія, порівняємо (а) та (б):

(а) 打球

бити м'яч

'грати' (у спортивні ігри з м'ячем)

写字

писати ієрогліф

'писати'

(б) 打一场球

бити один-CLF м'яч

'зіграти матч' (у спортивну гру з м'ячем)

写一封信

писати один-CLF лист

'писати лист'

У китайській мові семельфактиви (які виділяються в окремий підклас далеко не у всіх дієслівних класифікаціях), не є лексичними семельфактивами і можуть називати як окремий квант із серії, так і мультиплікативну ситуацію, вказуючи на серію квантів, що повторюються, представлену як уривчастий процес. У сучасній китайській мові властивості повторюваних квантів у їх кількості є доміантними, а властивості одиничного кванта рецесивними, для однозначної вказівки на одиничну ситуацію дієслово у реченні має отримати відповідне оточення у вигляді вказівки на кратність.

Набір бінарних класифікаційних ознак, що традиційно використовуються для категоризації ситуацій: [±динамічність], [±тривалість], [±граничність], [±контрольованість], стосовно китайського матеріалу пропонувалося доповнити такими ознаками, як [±результативність], [±обмеженість], які значною мірою впливають на дистрибутивні властивості відповідних одиниць. З урахуванням цих особливостей у рамках основних класів виділяються підкласи, так, висока продуктивність результативних дієслів (дієслівних конструкцій) в китайській мові обумовлює виділення в рамках класу досягнень складних результативних дієслів, наприклад 找到 «знайти» (пор. 找 zhǎo «шукати»), 听见 «почути» (пор. 听 «слухати»), де до дієслова з процесуальним значенням додано результативну морфему.

У зоні імперфективних значень два різні за своєю природою морфологічного показника – дуративний афікс 着 і препозитивний аналітичний показник прогресиву 在 вказують на ситуацію у серединній фазі безвідносно до її початку та кінця. Суфікс 着 називає актуальний стан або висвітлює серединну стадію деякої вже розпочатої гомогенної ситуації, характеризуючи її з погляду тимчасової протяжності, тобто має дуративне прочитання. Це значення є базовим для цього показника у поєднанні зі стативами та неграничними процесами: у мінімальному контексті форми зі суфіксом 着 називають ситуації, що локалізуються в теперішньому. Якщо

дуратив має відношення до ситуації у минулому, то на це буде вказано відповідним адвербіальним контекстом:

(a) 昨天这儿停着很多车。

вчора тут паркуватись-DUR дуже багато машина

Вчора тут було припарковано багато машин.

(б) 今天这儿又停着很多车。

сьогодні тут знову паркуватись-DUR дуже багато машин

Сьогодні тут знову припарковано багато машин.

Для нереалізованих ситуацій на тимчасову локалізацію вказуватимуть модальні дієслова. У такому лексичному оточенні вихідна форма реінтерпретується:

(в) 明天这儿还会停着很多车。

завтра тут ще FUT паркуватись-DUR дуже багато машин

Завтра тут знову буде припарковано багато машин.

У підкласі стійких станів виявляються окремі дієслова, що не поєднуються з дуративним 着. У суфіксальних форм із 着 виявляється ряд нетривіальних значень. Так, при взаємодії акціональності з аспектуальним значенням дуративу у досягнень може спостерігатися семантичний зсув у бік предикатної зони множинності, коли у дієслова, що тривіально описує поодинокую ситуацію, ця форма отримує ітеративну інтерпретацію. Подібна реінтерпретація нав'язується відповідним синтаксичним контекстом. У контексті адвербіалу 不断地 ситуація представляється як тривала та повторювана; у такому оточенні знімається блокування на дуративні суфіксальні форми для досягнень:

(a) 此刻，他大步走在最前面，不断地发现着令他高兴的事。

*DEM момент 3SG.M великий крок йти APPL найбільше попереду
безперервно ATTR виявити-DUR CAUS 3SG.M радісний ATTR справа*

*У той момент він просувався великими кроками вперед і (на
цьому шляху) постійно виявлялися радісні події.*

У наступному прикладі прислівником 常 нав'язується ітеративна реінтерпретація, при цьому описувана ситуація входить у ширшу сферу дії темпорального адвербіалу 那时候, що локалізує цю ситуацію на осі часу в минулому і реалізує своє значення на рівні речення:

(a) 那时候, 我常穿着一件宽大的麻布T恤。

DEM час ISG зазвичай носити-DUR один-CLF широкий ATTR лляний футболка

Тоді я зазвичай носив велику лляну футболку.

З рядом дієслів ця форма використовується для вказівки на стан, що настав у результаті будь-якої дії, для подібних контекстів типовий інвертований порядок слів з локативною групою в ініціальній позиції.

3.2 Засоби реалізації категорії часу в китайській мові

Наявність часів у китайській мові завжди була темою для дискусій. В китайській немає морфологічних показників часу, а лексичне значення дієслова і семантичний клас, що ним представлений, виступають як внутрішньолексемне середовище, що діє на реалізацію аспектуального значення (Lin, 1981). Проте, події можна поділити на 2 категорії: 1) 已然 (те, що відбулося або почало відбуватися); 2) 未然 (те, що не почало відбуватися).

До засобів реалізації семантики часу в китайській мові належать:

1. Аспектуальні морфеми;
2. Прислівники зі значенням часу;
3. Іменники на позначення часу;
4. Нульова форма дієслова;
5. Модальні дієслова;
6. Синтаксичні конструкції;
7. Інтонація.

- До *аспектуальних морфем* відносяться такі морфеми, як: 了、着、过、正在 та ін.

Щодо аспектуального показника 了 думки вчених різняться. А.А. Драгунов і С.Є. Яхонтов вважали, що 了 має видо–часове значення (з перевагою часу), Н.Н. Коротков вважав, що цей показник більше виражає вид, аніж час. Підручники з граматики китайської мови переважно спиралися на концепцію Драгунова, де 了 трактувалося як показник завершеної дії в минулому, тобто його наділяли видовим значенням, яке стосується минулого. Проте інші вчені, наприклад, В.М. Солнцев, як і більшість зарубіжних і китайських лінгвістів, беззаперечно відносили цей показник до аспекту.

过, що як і 了 приєднується до дієслівного кореня, виражає минулий незавершений час, який допускає можливість повторення, вказує, що дія могла відбуватися кілька разів у минулому.

着 вважається аспектуальним показником, що виражає продовження стану дії або продовження дії або стану. Цікаво, що: «Аспектуальний показник 着 можна вживати разом з показниками прогресиву 正在 та іншими», а також «продовження дії, як правило, означає, що дія знаходиться в розвитку. Тому 着 може використовуватися разом з 在、正、正在 і呢.

Слова 在、正、正在 вважуються аспектуальними показниками, що вказують на дію в процесі свого протікання, тобто показниками прогресиву. Вони знаходяться перед дієсловом.

- *Прислівники зі значенням часу* (曾经、已经 та ін.)

Лексичне значення 曾经 – «колись», «якось» передбачає, що предикат, який знаходиться під його дією, має такі властивості: – невизначеність часу реалізації дії (стану); – ретроспективна точка відліку; – розрізненість дії (стану) з моментом мовлення. Тому, 曾经 виражає минулий час, не

сполучається з деякими предикатами інтелектуального стану (知道、懂) та іншими (尊敬), які можуть у цьому значенні прийняти 了.

- **Іменники на позначення часу:** 今年 цього року, 本月 в цьому місяці, 这个月 цього місяця, 今天 сьогодні, 昨天 вчора, 晚上 ввечері, 去年 минулий рік, 上个月 минулий місяць, 上星期 минулий тиждень, 前天 позавчора, 前年 позаминулий року, 大前天 три дні тому, 大前年 три роки тому, 明天 завтра, 明年 майбутній рік, 来年 наступний рік, 下个月 наступний місяць, 下星期 наступний тиждень, 后天 післязавтра, 后年 через рік, 大后天 через два дні, 大后年 через три роки. За своїм характером вони відносяться до категорії слів замісників, що позначають час.

- **Нульова форма дієслова** передбачує обмеженість границь.

Ситуація може бути як реалізована, так і не реалізована. Нульовий маркер тому відноситься до сфери ірреального і при перекладі стає майбутнім часом.

- **Модальні дієслова:** 要、会、将、能、应该...

能 може виступати показником майбутнього часу зі значенням можливості (мати змогу);

会 – показник майбутнього часу з відтінком достовірності (ситуація складеться так, що дія відбудеться);

要 – показує майбутню дію, коли ми знаємо і віримо про майбутні наміри суб'єкта.

Модальні дієслова зазвичай співвідносяться з ірреальною, не реалізованою ситуацією, але це не означає, що модальне дієслово вказує виключно на майбутню дію. Вживання модальних дієслів для опису

реалізованих подій зазвичай маркується указанням точки відліку в часі: *昨天* вчора, *那时候* тоді або видільними конструкціями з *的*. Також про час дозволяє нам дізнатися контекст. Наприклад, модальне дієслово *应该*, вжите у відповідь на питання, то має значення не реалізованої дії, але якщо це окреме речення, у якому смисловий наголос падає на заперечення, це осуд, докір щодо вже реалізованої ситуації.

- **Синтаксичні конструкції:** *就...了* (вказує на ірреальність ситуації, має відтінок умовності).
- **Інтонація** (спонукальне речення – майбутній час).

3.3 Аспектуальні морфеми як засіб реалізації темпоральності

Ми виявили, що темпоральність у китайській мові може виражатися за допомогою аспектуальних морфем, прислівників зі значенням часу, іменників на позначення часу, нульовою формою дієслова, модальними дієсловами, синтаксичними конструкціями, інтонацією. Розберемо детальніше особливості вживання деяких аспектуальних показників:

了 – аспектуальний показник завершеної дії:

1) *我已经吃了,别给我做饭* (Liu, 2004, p. 387).

Я вже поїв, не потрібно готувати для мене.

На дію в минулому часі нам вказує і прислівник *已经* (вже), а морфема *了* дає нам зрозуміти, що дія вже завершена.

Проте, існують дискусії щодо функцій *了* в залежності від його позиції в реченні. Наприклад, Тань Аошуан не згодна з безапеляційним твердженням, що «минулий завершений час дієслова, що позначає одиничну дію, яка протікала та завершилася в минулому, виражається за допомогою додавання до дієслова ... *了* » (Тань, 1973, с. 336), а також що «аспектуальний показник *了* додається до дієслова в постпозицію для вираження завершеності дії» (Тань,

1973, с. 458). На її думку, будь-яке формулювання вживання 了 на позначення минулої завершеної дії не має пояснювальної сили для багатьох вживань усного живого мовлення, бо вони не зовсім не враховують або неправильно враховують семантику дієслівного предикату.

Вона розглядає випадки розмежування дієслівного та фразового 了 і каже, що за 现代汉语八百词 «коли дієслово не має після себе додатку, 了 може мати 3 інтерпретації» (Тань, 1974, с. 317). Звідти приклад:

2) 我已经吃了,别给我做饭了(Тань, 1974, с. 318)。

Я вже поїв, не потрібно готувати для мене.

Автори дають пояснення, що в першій частині речення 了 вказує і на завершену дію, і на зміну стану. Але Тань Аошуан стверджує, якщо відновити опущений порожній додаток 饭 в першій частині речення, сенс речення не зміниться і неважливо, де стоїть при цьому 了:

3) 我已经吃了饭(Тань, 1974, с. 387)。

4) 我已经吃了饭了(Тань, 1974, с. 387)

Я вже поїв.

Крім цього можна зауважити, що навіть якщо трактування кінцевого 了 можна допустити, то такі приклади це спростовують:

5) 他们要走了(Тань, 1974, с. 317)。

Вони скоро підуть.

6) 把衣服穿好了,再走(Тань, 1974, с. 318)。

Вдягнися як належне, а потім йди.

За 现代汉语八百词, у першому випадку мова йде про очікувану зміну, а в

другому – про здійснення дії, після якої робиться інша дія, це і передбачує різні функції 了. Проте снює, що в другому прикладі опущення 了 ніяк не вплине на зміст речення. А першу частину речення 把衣服穿好了 можна вжити окремо, тоді 了 тут матиме функцію кінцевого 了 яку прикладі:

7) 你该回家了(Тань, 1974, с. 316)。

Тобі пора додому.

Так, Тань Аошун наголошує, що позиція морфеми 了 не пояснює різницю у функціях цього показника (Тань, 1974).

着 – виражає продовження дії.

Ця морфема поліфункціональна. Як спосіб вираження часу в китайській мові її можна кваліфікувати як показник стану, адже вона фіксує знаходження денотата дієслова в певному стані або характеризує об'єкт як той, що знаходиться в якомусь стані. Отже, дієслово стає предикатом, що отримав статус стану. Дієслова стану, на відміну від предикатів знаходження в просторі, не мають потреби оформлюватися 着.

Проте деякі приймають його як показник фіксації кінцевого стану впливу: 饿着 «голодувати», 醉着 «п'яний».

Предикати знаходження в просторі, крім 有, завжди оформлюються морфемою 着. Опущення цього показника робить речення граматично неправильним:

8) 桌子上放着一本书(Тань, 1974, с. 358)。

На стіл поклали книгу.

В одних випадках предикативи статичних станів не можуть приймати 着:

9) 我渴, 给我倒一杯茶(Тань, 1974, с. 358)。

Я хочу пити, налий мені стакан чаю.

Та в інших випадках дієслова та прикметники можуть його приймати:

10) 不给他喝茶, 让他渴着(Тань, 1974, с. 359)。

Не давай йому чай, хай потерпить спрагу».

11) 我渴着呢! 再给我倒一杯(Тань, 1974, с. 359)。

Я неймовірно хочу пити! Налий мені ще стакан.

У першому випадку семантика дієслова стану самодостатня, це не становить труднощів для слухача. Функція ж 着 в другому та третьому прикладах показує, що стан все ще наявний, тут мова йде про найвищу ступінь володіння суб'єктом ознаками цього стану, тому 着 тут виступає в ролі інтенсифікатора, який формує окличне речення разом з 呢.

Цю функцію 着 може виконувати і додаючись до прикметників:

12) 小李哥哥高着呢, 一米九 (Тань, 1974, с. 317)!

Брат Сяо Лі такий високий, метр дев'яносто!

Хоча тут не зрозуміло, мова йде про властивість чи стан. Предикати властивості відрізняються від предикатів стану тим, що їх денотати не лежать на осі часу, не мають часової локалізації. А показник 着 ставить денотат на часову вісь, наприклад 瞎着 (стан сліпоты) «сліпий», 瞎了 «осліп». Отже, морфема 着 додається до предикату постійного стану тоді, коли мовець здивований, що суб'єкт ще не вийшов зі свого стану, який мовець вважає тимчасовим.

过 – екзистенціальний аспектуальний показник минулого незавершеного часу.

Екзистенціальний аспект має значення кратності дії, яка і є основною характеристикою даної морфемі. 过 має таку функцію за умов, що предикат має такі семантичні характеристики: –кратність; –розбіжність дії з моментом мовлення; –фактичність; –неозначений час реалізації дії; –ретроспективна точка відліку.

Кратність дії показана на прикладах:

13) 我吃过芒果 (Тань, 1974, с. 434)。

Я їв манго.

Це може мати такі контексти:

14) 我吃过一次芒果 (Тань, 1974, с. 434)。

Я один раз їв манго.

15) *我吃过多次芒果* (Тань, 1974, с. 343).

Я багато разів їв манго.

过 може також позначати лише одиничність дії, що витікає з логіки й обумовлено інтуїтивно. У такому випадку розбіжність значень 了 і 过 нейтралізується, і залишається лише стилістична грань. 过 також може бути в одному реченні з 了 зі значенням інтенсифікатора:

16) *我洗过澡了* (Тань, 1974, с. 435)。

Я купався.

17) *我洗了澡了* (Тань, 1974, с. 435)。

Я скупався.

У стверджувальному реченні з 过 кількість разів здійснення дії залишається невизначена, якщо в контексті немає певних на це показників, але воно повинно було бути не менше одного разу. Заперечні речення з цим показником заперечують не саму ідею реалізації якоїсь ситуації чи факту, як з реченнями з 了, а саме те, що дія чи факт відбувалися хоча б раз:

18) *他没去非洲* (Тань, 1974, с. 435)。

Він не їздив в Африку. (Не вірно, що він їздив у Африку).

Це заперечення фрази:

19) *他去了非洲* (Тань, 1974, с. 435)。

Він з'їздив у Африку.

При запереченні 了 опускається, на поверхневій структурі залишається лише 没 (не мати місця). При запереченні речення з 过, значення показника залишається в асерції (частина лексичного значення слова, яка змінюється при запереченні), тому 过 зберігається.

20) *他没去过非洲* (Тань, 1974, с. 436)。

Він не бував у Африці. (Не вірно, що він бував у Африці хоч би один раз. Він ні разу не був у Африці).

3.4 Реалізація категорії майбутнього часу за допомогою модальних дієслів

Література про час в або модальність китайській мові здебільшого не торкалася синтаксису та семантики 将 . Існуючі дискусії, як правило, були зосереджені на інших модальних дієсловах, що позначають майбутнє, 要 і 会 . 将 зазвичай зустрічається в офіційному мовленні, у новинах, і рідше в розмовній.

将 завжди передує допоміжним дієсловам, таким як 要 і 会 , але не навпаки:

1) *Lisi 将会去北京* (Ross, 2006, p. 3)。

Лізі поїде до Пекіну.

将 сумісний з великим діапазоном майбутнього часу:

2) *炸弹一分钟后将爆炸* (Ross, 2006, p. 4)。

Приклад 3) суперечить твердженню Сміта та Ербо (Smith, 2003) про те, що 将 використовується для запланованих подій: хоча передбачуване (сонце, яке стає червоною гігантською зіркою) зазвичай не сприймається як запланована подія:

3) *太阳五十亿年后将成为红巨星* (Ross, 2006, p. 4)。

Через 5 мільярдів років сонце перетвориться на червону гігантську зірку.

将 зустрічається з дієслівним присудком. Це показує, що 将 не є неперехідним дієсловом:

4) *Lisi 将去北京* (Ross, 2006, p. 5)。

Лізі поїде в Пекін.

将 не приймає прямий додаток. Це показує, що 将 не є перехідним дієсловом:

5) *Lisi 将北京* (Ross, 2006, p. 5)。

Неможливий адекватний переклад.

将 не може мати аспектуальний показник, наприклад:

6) *Lisi* 将了去北京 (Ross, 2006, p. 5)。

(Лізі поїхала б до Пекіну).

将 не може бути в загальних запитаннях про минулі ситуації:

7) *Lisi* 以前将喜欢吃蔬菜吗? (Ross, 2006, p. 10)

(Чи любила Лізі колись їсти овочі?)

将 не використовується в імперативах:

8) 别将去美国了 (Ross, 2006, p. 10)。

(Не їдь в Америку).

将 як показник майбутнього часу передбачає суміщатися з усіма предикатами.

Проте, це не завжди так:

9) 每个病人都将死 (Ross, 2006, p. 14)。

(Кожен пацієнт помре).

Проте, коли після дієслова з'являється додаткова інформація (прямий додаток і

т.д.), такий варіант допустимий:

10) 每个病人都将死于癌症 (Ross, 2006, p. 10)。

Всі пацієнти помруть від раку.

Це можна пояснити тим, що 将 як правило, використовується в офіційному мовленні, де наявність додатків не схвалюється, або ж односкладні предикати також вважаються надто неформальними, аби бути використаними разом із 将 .

Існує кілька альтернативних гіпотез щодо синтаксичної категорії, якій належить 将 , а саме: –допоміжне дієслово на зразок 要 і 会; –прислівник часу; –ірреальний відмінок (граматична категорія, показники якої описують статус ситуації по відношенню до реального світу). Проте він має відмінні від вищеназваних явищ характеристики, деякі з них:

По-перше, допоміжні дієслова можуть формувати стверджувально-заперечені запитання:

11) *Lisi* 能不能唱歌 (Ross, 2006, p. 5)?

Чи може Ліза співати?

将 не формує такі запитання і не можна побудувати речення так:

12) *Lisi* 将不将唱歌 (Ross, 2006, p. 5)?

(Чи співатиме Лізі?)

Допоміжні дієслова можуть безпосередньо додаватися після заперечення

不:

13) *Lisi* 明天不会唱歌 (Ross, 2006, p. 6)。

Лізі не співатиме завтра.

将 не може слідувати за запереченням:

14) *Lisi* 明天不将唱歌 (Ross, 2006, p. 6)。

(Лізі не співатиме завтра).

Висновки до розділу 3

У сучасній китайській мові є дві великі семантичні сфери: реаліс та ірреаліс, — у рамках яких нас цікавитимуть переважно аномальні поєднання, тоді як випадки тривіальної взаємодії, досить добре описані в літературі, торкнуться роботи мінімально.

Щодо китайської мови у сфері реалісу можна виділити такі аспектуальні зони, як імперфектив та перфектив. Ядро видової системи складають синтетичні форми, що утворюються від дієслів і деяких прикметників, здатних виступати в позиції предикативу з різним ступенем продуктивності. Їх поєднання з аспектуальними показниками обумовлюється насамперед акціональним класом дієслова.

З урахуванням наявних у синології класифікацій предикатів, слідуючи підходам, закладеним Вендлером, у китайській мові можна говорити про наступні класи дієслів: стани, процеси, досягнення та дії. Причому в рамках класів виділяються підкласи з особливим набором аспектуальних властивостей, наприклад, підклас занять у класі процесів, підклас семельфактивів у класі дій і т.д.

Виділені типи дієслівних значень реалізуються у китайській мові невластне на дієслові, а сентенційно, на рівні всієї клаузи, і за композиційним принципом повинні враховувати семантичні та синтаксичні ознаки дієслова та його аргументів.

Набір бінарних класифікаційних ознак, що традиційно використовуються для категоризації ситуацій: [±динамічність], [±тривалість], [±граничність], [±контрольованість], стосовно китайського матеріалу пропонувалося доповнити такими ознаками, як [±результативність], [±обмеженість], які значною мірою впливають на дистрибутивні властивості відповідних одиниць. З урахуванням цих особливостей у рамках основних класів виділяються підкласи, так, висока продуктивність результативних дієслів (дієслівних конструкцій) в китайській мові обумовлює виділення в рамках класу досягнень складних результативних дієслів.

Ми виявили, що темпоральність у китайській мові може виражатися за допомогою аспектуальних морфем. 了 – аспектуальний показник завершеної дії. Ми виявили, що позиція морфем 了, проте, не до кінця пояснює різницю у функціях цього показника. 着 можна кваліфікувати як показник стану, адже вона фіксує знаходження денотата дієслова в певному стані або характеризує об'єкт як той, що знаходиться в якомусь стані. Дієслова стану, на відміну від предикатів знаходження в просторі, не мають потреби оформлюватися 着. Проте деякі приймають його як показник фіксації кінцевого стану впливу. 过 – екзистенціальний аспектуальний показник минулого незавершеного часу. 过 може також позначати кратність або одиничність дії.

将 можна вважати показником майбутнього часу. Він зазвичай зустрічається в офіційному мовленні, у новинах, і рідше в розмовній. Існує кілька альтернативних гіпотез щодо синтаксичної категорії, якій належить 将, проте він має відмінні від вищеназваних явищ характеристики.

ВИСНОВКИ

- 1) Отже, понятійна категорія часу має універсально-мовний характер і поряд із категорією локативності є базовою людською категорією, за допомогою якої відбувається концептуалізація світу. У роботах сучасних лінгвістів реалізуються такі аспекти вивчення часу: - функціонально-граматичний і функціонально-семантичний аспекти; - семіотичний; - семантичний (логіко-семантичний) і лінгвокультурологічний; - етнолінгвістичний; - етнопсихолінгвістичний; - когнітивний; - діахронний.

- 2) У мовній картині світу китайців співіснують дві моделі часу: лінійно-історична і традиційна, яку можна назвати антропоцентричною. У «культурній моделі» часу китайців можна виявити таке. Ідея часу «олюднена» зміною поколінь і їх наступністю, причому напрямок поступального руху звідси назад по відношенню до уявлення про нього європейця. У китайській мовній свідомості агенсом поступального руху виступає людський рід, а не саме час (європейська метафора «час біжить»), хоча швидка течія часу і порівнюється з польотом стріли: 光陰如箭 «світло і тінь (змінюються так швидко), як (летить) стріла». Саме уявлення про час як про 光陰 «(зміна) світла (і) тіні» теж двозначне. Його поступальний рух сприймається не як біг вперед, а як безповоротний відхід кудись.
 Ми зробили припущення про уявлення китайцями часу як двоскладову модель, зробили висновок, що час сприймається як зміна поколінь і їх наступність, причому напрямок поступального руху це звідси-назад по відношенню до уявлення про нього європейця. Тобто, у китайській мовній свідомості агенсом поступального руху виступає людський рід, а не саме час.

- 3) В українській мові категорія часу постає як тричленна структура: в ній виділяються минуле (дія відбувалася до моменту промови), теперішнє (дія відбувається в момент мовлення) і майбутнє (дія буде здійснюватися після

моменту мовлення). Категорія часу тісно пов'язана із категорією виду. Дієслово недоконаного виду має три форми часу, а дієслово доконаного виду – дві (форми минулого і майбутнього часу). Події в китайській мові можна поділити на 2 категорії: 1) 已然 (те, що відбулося або почало відбуватися); 2) 未然 (те, що не почало відбуватися).

- 4) У сучасній китайській мові є дві великі семантичні сфери: реаліс та ірреаліс, — у рамках яких ми сфокусувалися переважно на аномальні поєднаннях.

Щодо китайської мови у сфері реалісу можна виділити такі аспектуальні зони, як імперфектив та перфектив. Ядро видової системи складають синтетичні форми, що утворюються від дієслів і деяких прикметників, здатних виступати в позиції предикативу з різним ступенем продуктивності. Їх поєднання з аспектуальними показниками обумовлюється насамперед акціональним класом дієслова.

З урахуванням наявних у синології класифікацій предикатів, слідуючи підходам, закладеним Вендлером, у китайській мові можна говорити про наступні класи дієслів: стани, процеси, досягнення та дії. Причому в рамках класів виділяються підкласи з особливим набором аспектуальних властивостей, наприклад, підклас занять у класі процесів, підклас семельфактивів у класі дій і т.д.

Виділені типи дієслівних значень реалізуються у китайській мові невластне на дієслові, а сентенційно, на рівні всієї клаузи, і за композиційним принципом повинні враховувати семантичні та синтаксичні ознаки дієслова та його аргументів.

Набір бінарних класифікаційних ознак, що традиційно використовуються для категоризації ситуацій: [±динамічність], [±тривалість], [±граничність], [±контрольованість], стосовно китайського матеріалу пропонувалося доповнити такими ознаками, як [±результативність], [±обмеженість], які значною мірою впливають на дистрибутивні властивості відповідних одиниць. З урахуванням цих особливостей у

рамках основних класів виділяються підкласи, так, висока продуктивність результативних дієслів (дієслівних конструкцій) в китайській мові обумовлює виділення в рамках класу досягнень складних результативних дієслів.

5) До засобів реалізації семантики часу в китайській мові належать:

Аспектуальні морфеми;

Прислівники зі значенням часу;

Іменники на позначення часу;

Нульова форма дієслова;

Модальні дієслова;

Синтаксичні конструкції;

Інтоніяція.

6) Ми виявили, що темпоральність у китайській мові може виражатися за допомогою аспектуальних морфем. 了 – аспектуальний показник завершеності дії. Ми виявили, що позиція морфеми 了, проте, не до кінця пояснює різницю у функціях цього показника. 着 можна кваліфікувати як показник стану, адже вона фіксує знаходження денотата дієслова в певному стані або характеризує об'єкт як той, що знаходиться в якомусь стані. Дієслова стану, на відміну від предикатів знаходження в просторі, не мають потреби оформлюватися 着. Проте деякі приймають його як показник фіксації кінцевого стану впливу. 过 – екзистенціальний аспектуальний показник минулого незавершеного часу. 过 може також позначати кратність або одиничність дії. 将 можна вважати показником майбутнього часу. Він зазвичай зустрічається в офіційному мовленні, у новинах, і рідше в розмовній. Існує кілька альтернативних гіпотез щодо синтаксичної категорії, якій належить 将, проте він має відмінні від вищеназваних явищ характеристики.

概括

时间范畴问题是汉语语言学的主要问题之一。时间是哲学最重要的范畴之一，它在语言中得到了表达。

世界各国语言的动词系统在时间范畴的语法表达所起的作用方面存在显着差异。汉语属于那些动词时态没有特别固定的语言。在汉语中，有成语-时间形式，但时态没有任何语法指示符。在这方面，语言中一般时间范畴的存在问题成为中心问题。

目前，乌克兰语使用者在理解汉语时间意义的过程中存在语言和心理障碍。在乌克兰语和汉语的世界语言图景中，时间意义的表达存在显着差异，但没有足够的研究可以系统化这方面的信息。因此，有必要对汉语时态意义表达的特殊性进行系统研究。

这个话题的相关性在于，时间范畴的存在问题在今天还没有得到解决，并在中国研究人员中引起了很多争议。

任何陈述只能在一定的时间范围内存在。认为汉语中不存在时间范畴，因此我们提出这样一个问题，即在这种语言中是否存在时间表达计划是可能的。

另一方面，由于汉语没有明确的时态动词形式系统，它会自动假定没有语法时态，然后，脱离上下文，通常几乎不可能确定特定动词形式的时态。

目的是追溯现代汉语中最常见的时间表达方式。

根据既定目标，研究的任务是：

- 1) 概述现代语言学中的时间范畴；
- 2) 用中文描述时间类别；
- 3) 分析乌克兰语的时间范畴，并与汉语进行比较；
- 4) 确定在汉语中实现时间范畴的语言手段；
- 5) 研究对象是汉语中的时间范畴。

主体是汉语中时间范畴的语言手段。

研究材料为对话式语音，现代汉语八百词词典 1981，使用汉语课本。在中国人的语言意识中，进步运动的推动者是人类，而不是时间本身。

我们假设中国人对时间的感知是一个双音节模型，得出的结论是，时间被感知为世代的更替及其更替，相对于欧洲人对时间的感知，进步运动的方向是从这里到后面.也就是说，在中国语言意识中，进步运动的推动者是人类，而不是时间本身。

我们发现汉语中的时间性可以用体态语素来表达。- 已完成动作的方面指标。然而，我们发现词素“了”的位置并不能完全解释这个指示符的功能差异。着可以限定为状态指示符，因为它记录了动词在某种状态下外延的发现，或将宾语表征为处于某种状态。状态动词与在空间中的谓词不同，不需要形式化着。但是，有些人将其视为确定最终影响状态的指标。过 - 过去不完美时态的存在方面指示符。过也可以表示动作的多重性或单一性。

将可以被认为是一个将来时指示符。它通常出现在官方演讲、新闻中，很少出现在口语演讲中。关于将所属的句法范畴有几种可供选择的假设，但它与上述现象有不同的特点。

汉语中的事件可以分为两类：1) 已然（发生或开始发生的事情）；2) 未然（尚未开始发生的事情）。

中文时间语义的实现方式包括：

- 1) 方面语素；
- 2) 具有时间意义的副词；
- 3) 时间名词；
- 4) 动词的零形式；
- 5) 情态动词；
- 6) 句法结构；
- 7) 语调。

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антоненко А. М. (2019). *Категорія майбутнього часу в сучасній китайській мові: структурно-функціональний аспект*. Київський національний лінгвістичний університет.
- Баранова С. В. (2011). *Практикум з порівняльної граматики англійської та української мов*. Суми: С. 132.
- Бондаренко Е. В. (2009). *Дуальність часу в парадигмі англійського дієслова*. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Т.12. № 2. С. 34–42.
- Бондарко А. В. (1971). *Вид и час дієслова*. С. 239.
- Бондарко А. В. (1987). *Теорія функціональної граматики. Вступ. Аспектуальність. Часова локалізованість*. Таксис. Л.: Наука. С. 348 .
- Бондарко А. В. (1990). *Функціональна граMATика. Темпоральність. Модальність*. Л.: Наука. С. 264.
- Бондарко А. В. (1996). *Категорія часового порядку та функції дієслівних форм виду та часу*. С. 6–21.
- Войналович Л. П. (2013). *Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія*. С. 25–32.
- Гюйо М. (1899). *Походження ідеї часу*.
- Залізник А. А. (1997). *Час доби та види діяльності. Логічний аналіз мови: мова і час*. С. 229–240.
- Лі Цзіньсі (1989). *Ще раз про вивчення граматики. Виділення частин мови та проблема іменників*. С. 441.
- Любимова Ю. С. (2016). *Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові*. Київ: Київський національний лінгвістичний університет. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.
- Люй Шу-сян (1965). *Нарис граматики китайської мови*. С. 349.

- Мерзлюк Д. О. (2017). *Формування та розвиток системи аспектуальних показників у китайській мові*. Одеса. Одеський лінгвістичний вісник, №9, том 2.
- Павленко Л. П. (2010). *Історична граматики української мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. С. 108-118.
- Падучева Є. В. (2004). *Динамічні моделі в семантиці лексики*. С. 278.
- Сепір Е. (1859). *Статус лінгвістичної науки; Граматик і його мова. Мова не існує як образ*. С. 127-138; 139-156. 576 с.
- Тань Аошуан (2004). *Китайська картина світу*. С.33-34.
- Шевельов Ю. (1995). *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*. Наукове товариство імені Шевченка. Париж - Нью-Йорк: Молоде життя. С. 52–66.
- Chao Yuanren (1968). *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley & Los Angeles: U. of California Press. P. 378.
- Chao Yuen Ren (1968). *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.
- Clark, Eve V. & Herbert H. Clark (1979). *When nouns surface as Verbs*. P. 767-811.
- Gao Mingkai (1953/1955). *On the classification of Chinese words*. In *Journal of Chinese linguistics (Eds.). Classification of Chinese words* Beijing: Zhong Hua Book Company. P. 43-52.
- Hu, Y. S. & X. Fan (1994). *Nominalization of verbs and adjectives*. *Studies of the Chinese Language*. P. 81-85.
- Integrated Chinese: Level 1, Part 1* (3rd ed) P. 219-20
- Lee C. (1989). *Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar*. C. Lee, S. Thompson. Los Angeles: University of California Press. P. 701.
- Li Charles N. (1989). *Mandarin Chinese. A Functional References Grammar*. Berkeley & Los Angeles : U. of California Press, P. 691.
- Li Charles N., Thompson Sandra A. (1989). *Mandarin Chinese. A Functional References Grammar*. P. 691.

- Li, J. X. (1924/1955). *The new Chinese grammar*. Beijing: The Commercial Press.
- Lin, Helen T. (1981). *Essential Grammar for Modern Chinese*. Cheng & Tsui.
- Liu, Xun (2004). *Shiyonghanyukeben*. Chinabooks E. Wolf, 2004.
- Reichenbach, Comrie, Klein (1998). *On syntactic tense in Mandarin Chinese*. Nick Huang University of Maryland, College Park.
- Ross Claudia, Ma, Jing-Heng Sheng (2006). *Modern Mandarin Chinese Grammar: A Practical Guide*. Routledge.
- Sinosplice: Chinese Modal Verb Venn Diagram*
<https://www.sinosplice.com/life/archives/2009/10/13/chinese-modal-verb-venn-diagram>
- Smith, Carlota S., and Mary S. Erbaugh (2005). *Temporal interpretation in Mandarin Chinese*. P. 713–756.
- Sun Chaofen (2006). *Chinese: A Linguistic Introduction*. Cambridge University Press.
- Yip Po-Ching, Rimmington Don (2006). *Chinese: An Essential Grammar* (2nd ed.). Routledge.
- Yip Po-Ching; Rimmington Don (2004). *Chinese: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- 刘月花 (2006). *实用现代汉语语法*. 北京: 商务印书馆. P. 1004.
- 吕叔湘 (1957). *中国文法要略*. Shangwu yinshuguan.
- 吕叔湘 (2016). *现代汉语八百词*. 北京: 商务印书馆. P. 760
- 国家语委现代汉语语料库 URL: <http://www.cncorpus.org/>
- 对外汉语教学语法释疑 201 例 P . 55, 65
- 左思民 (2009). *汉语的形式与功能研究*. 北京. P. 541.
- 徐晶凝 (2008). *现代汉语语话情态研究*. 昆仑出版社. P. 387
- 房玉清 (1992). *实用汉语语法*. 北京语言学院出版社. P. 513.
- 王力 (1984). *中国语法理论*. 济南: P. 522, 523.
- 王力 (1986). *文集. 第二卷. 中国现代语法*. 山东教育出版社.

陈平 (1988). 论现代汉语时间系统的三元结构. *中国语文*. 第 6 期, P. 401-422.

龚千炎 (1995). *汉语的时相、时制、时态*. 商务印书馆. P. 114.